

OVER DE GRENS

't IJzerland had twee achterhoedegebieden; een hebben we reeds even bezocht, toen we te Cassel en Hondshoote vertoefden; **het andere lag in ' Oosten, over de grens, in Zeeuwsch-Vlaanderen.** Daar waren ook veel bewoners van de IJzerdorpen heengevlucht; daar landden gewonde vogels, opgestegen bij Duinkerke, getroffen boven 't bezette gebied en wier meesters, de stoutmoedige vliegeniers, dan verkozen in Nederland te dalen, daar interneering minder hard was dan Duitsche gevangenis. Over de Nederlandsche grens waren ook 30,000 Belgische en 2000 Britsche soldaten geweken, wier terugtocht uit Antwerpen afgesneden was; men had er verder veel gewonden heen gevoerd... bij de al te haastige ontruiming der hospitalen achtgellaten.

Bevond René Borgers zich onder die laatsten? Zoo vroeg zijn vader zich af, toen hij naar Zeeuwsch-Vlaanderen sloop, 't harte zoo bezwaard, en om den zoon, dien hij ging zoeken, en, om de kranke vrouw welke hij achter liet in het pesthol te Eessen, en om zijn dochter Marie, die achter het Belgisch front vertoeven moest.

Aan den avond van den dag, toen hij den keldier van Costenoble verlaten had, bereikte hij Brugge. Hij was doodmoe en zou hier den nacht doorbrengen, want verder kon hij nu niet meer. Achter de Sint-Jerusalemkerk, die daar met haar Oosterschen toren geheel in dit Gothisch Brugge verdwaald scheen, woon-

de een kennis, Antoon Goetgebuur, wien hij gastvrijheid zou vragen. Door de half donkere straten, stapte hij er heen. Rond Simon Stevins-beeld, daar bijna onder den hoogen toren van Onze Lieve Vrouwe-kerk en dien, kloek als een burcht uit den Keertentijd, van Sint Salvator, stonden de veldkeukens van de Duitsche soldaten en aan de boomen, wier vergeelde bladeren het plein bestrooiden, hingen wreed in den gloed der laaiende vuren, de opengesneden rompen van runderen en varkens. Simon Stevin schouwde van zijn voetstuk op het krijgsgewoel om hem heen... Herinnerde hij daar niet aan roerige tijden? In 1548 te Brugge geboren, stierf hij na een werkzaam leven, hij was de uitvinder der tiendeelige breuken en werd de leermeester van prins Maurits van Nassau in Nederland, in ballingschap, uitgeweken om zijn overtuiging, zijn godsdienst. Hij sprak daar nog van die tijden, toen in Vlaanderen de oorlog woedde, de brandstapels rookten, de galgen bestendig met lijken bezwaard waren, de bevolking vluchtte. En toch overwonnen ten slotte recht en rede... Bewees zulks niet, dit standbeeld zelf, in 1846 opgericht? Dat voelden we, toen we in die bange dagen te Brugge, den Duitschen intocht zagen, en onze ziele leed bij den aanblik der schending van Vlaanderens hoofdstad, waar het ranke, kloelke belfort, het beeld van Breydel en De Coninck, Memlings doeken in Sint-Jans-hospitaal, het stadhuis en 't Vrije op den

Burg, ja, iedere straat, ieder reie ons van de vrijheidsmin en de kunstzucht der vaderen sprak... Simon Stevin! Helaas, ons volk kende slechts legenden over hem, hoe hij zekeren dag op den Onzen Lieven Vrouwentoren klom, en op den door den wind bewogen haan boven de spits draaide teneinde zijn stoutmoedigheid te bewijzen, hoe een barbier-heelmeester naar zijn dochter vrijde, maar van den vader geen toestemming tot het huwelijk verkreeg... Maar eens zat Stevin bij den jongen man onder 't mes en geeuwde zoo wijd, dat zijn kaken zich niet meer sloten... Och, de dokter was immers bij de hand, maar deze stelde

zaamheid de bloem van het volk, onze meeste geleerden en kunstenaars, met duizenden behendige ambachtslieden der 16e eeuw, naar den vreemde verjoeg, waar ze den bloei en de welvaart verhoogden, terwijl Vlaanderen gelijk een wingewest arm en ellendig ten prooi aan Europa's politiek en als slagveld der vorsten achter bleef...

En opnieuw was het 't slagveld van de volkeren. Borgers hoorde 't kanon, van den IJzer, van zijn streek, toen hij zich naar zijn vriend spoedde. En in auto's en op huifwagens voerde men gewonden aan, naar de normaalschool en Sint-Jans-hospitaal, hetzelfde gebouw, waar volgens de overlevering eens een vermoeide, van koorts bevende dompelaar aanklopte, want 't gesticht herbergde om Gods wil ook doolaards, die geen plaatsje hadden, om er 't hoofd neer te leggen. Een monnik opende de poort... « Jan Floreins », stamelde de afgemattte reiziger... en hij viel in de armen van zijn vriend, die ontroerd en vol medelijden uitriep: « Hans Memling ». De beroemde schilder had Karel den Stoutte op diens vermetelen tocht naar Zwitserland gevolgd, was getuige geweest van de nederlagen bij Grandson en Murten en dan van zijn meesters dood bij Nancy. Arm en berooid was hij naar Vlaanderen gezworven, in 't hartje van den Winter, door guren wind en over met sneeuw bedekte wegen, lijdend aan 't lichaam, maar nog meer in zijn fijne, teere ziele. Maar nu was zijn lijden geëindigd. In Sint-Jans-hospitaal genas hij, zijn weer krachtige hand nam 't penseel op, zijn opnieuw gezonde ziel beheerschte hem en Memling schilderde voor het gasthuis de tafereelen, welke nog elk jaar duizenden bezoekers naar Brugge lokken (1). Weinig scheelde het, of de schat werd door de Fransche republikenen naar Frankrijk gevoerd. « den geboortegrond der kunsten, het brandpunt der beschaving », zooals zij verklaarden, die onder dit voorwendsel karrenvrachten schilderijen naar Parijs brachten. Hun kommissarissen kwamen

(1) Geschiedkundigen beweren echter, dat Memling geen Bruggeling was, maar geboren te Memlingen bij Metz... in 1466 of 1467 naar het toen zoo bloeiende Brugge kwam, waar men naast den handel ook de kunsten vereerde, en er een vermogend man werd. Hij nam een Brugsche tot vrouw. Hij stierf hier in 1494 en werd in de Sint-Gilleskerk begraven.

Het Stadhuis van Damme

een strenge voorwaarde... Hij wilde Simon alleen genezen, zoo hij beloofde de geliefden in hun minne niet meer te weerstaan... En om zeker van zijn stuk te zijn, bracht hij pen en papier, en de nog steeds gapende vader teekende alles, wat de slimme barbier verlangde. Dan gaf deze zijn patient een flinke klap onder den kin en de kaken sloten zich weer... Dat zijn de eeuwige legenden, welke de geschiedenis verduisterden..., maar in dezen stond zagen wij Simon Stevin als een der doorluchtige bannelingen, zooals de oorlog en de onverdraag-

naar 't Sint-Janshospitaal om de relikwiekas van de H. Ursula, en vroegen naar de « Châsse ». De zusters, die hun te woord stonden, vertaalden het woord « Châsse » door jacht en konden dus openhartig verklaren, dat geen enkel paneel « een jacht voorstellend » in hun gesticht aanwezig was. En aldus verschalkte vrouwelijke list brutaal geweld. Zoo herinnert zelfs Brugge's kunst aan den vervloekten oorlog... En dan dat graf van den wilden Bourgondier zelf, ginds in de Onze Lieve Vrouwe kerk... Had het niets te zeggen tot de overmoedige opperofficieren, die nu in Oktober 1914, in hun wijde mantels door Brugge liepen, en de burgers van het voetpad stootten, zoo deze niet genoeg voor hen, de overheerschers uitweken; niets tot Schroder en zijn staf, die toch ook de monumenten van Brugge gingen bezien en ze door hun slaafsche korrespondenten in Deutsche bladen lieten beschrijven als de schatten van een stede, het beroemde Brügge, dat, zoo snoefden ze, Duitsch geworden was. Want « Deutschland über alles » zoo hoorden we een Duitsch soldaat spelen op een gerikwiereerde piano, die men boven anderen roef op een kar geplaatst had en waarmee hij en zijn zingende makkers nu de stad introkken... Maar dat bralden ze toch maar hun oversten na. Had het graf van Karel den Stoute hun niets te zeggen?

Karel de Stoute had eens de Luike-naars gekastijd en de « perron », de groote, koperen kolom, het zinnebeeld der vrijheid voor de Luikenwalen, hun trots en hun roem, naar Brugge laten voeren. Hij deed er op beitelten: « Richt uw hoofd niet fier, naar boven, maar leer door mijnen val, dat niets bestendigs is. Nog onlangs was ik het symbool van Luiks aanzien en macht, de luister van een onoverwinbaar volk. Thans sta ik als een teeken van gevallen grootheid, ten spot van het gepeupel, terwijl ik erkennen moet door Karels handen gevallen te zijn. »

Zoo schreef Karel in zijn overmoed, bij het nog stijgen van zijn macht... Hij voerde hier een weelderige hofhouding... Honderd dertig ridders vervulden de rol van kamerheer, zestien schildknapen moesten den vorst te paard begeleiden of hem in zijn kamer gezelschap

houden. Hij had zes geneesheeren en vier chirurgijns, vijftig voorsnijders, vijftig broodbakkers, vijftig schenkers, veertig kamerdiensers, en verder een groote menigte andere dienaren voor verschillend werk bestemd. Als de hertog oorlog voeren moest, heerschte ook in zijn kamp dezelfde weelde. Dan liet hij tenten en paviljoenen bouwen met gekleurde vensters. Ja, zijn kamp geleek niet zelden een houten stad met straten, pleinen en markten, en tusschen de gewachten door hadden dikwijls schitterende feesten plaats.

Een man, die zich aldus een god waant, is een gevaar voor de wereld. Nooit is hun eer- en heerschezucht voldaan. Karel gebod over de Nederland-sche gewesten en Bourgondië; deze staten werden gescheiden door Lotharingen en de hertog voelde het knagen van den vervloekten landhonger, de kwaal, die vuur en zwaard doet heerschen; hij wilde Lotharingen bij zijn gebied voegen en aldus een groot rijk stichten, waarover hij koning zou zijn. De keizer van Duitschland weigerde hem tot dien rang te kronen; dan maar met geweld den droom verwezenlijkt! Karel leed de nederlaag bij Grandson en Murten, en ofschoon zijn leger tot op 2000 weerbare mannen gesmolten was, zette hij als een zinnelooze den krijg voort en sloeg hij 't beleg voor Nancy. Trouwe vrienden rieden hem terug te trekken, omdat ze wel begrepen, dat zijn door honger en ziekte afgemat leger, **onmogelijk overwinnen kon**. Campo Basso, zijn voornaamste raadsman, die echter een valsche rol speelde, sprak: « Blijf en vertrouw op uw geluk! » Hij bleef... Den 5en November kwam het tot een slag. Campo Basso liep met 500 man tot den vijand over. 't Kleine Bourgondisch leger werd vernietigd. Karel wilde zich door de vlucht redden; toen hij over een toegevroren plas reed, brak het ijs onder de hoeven van zijn paard.

Den volgenden dag vond men 's Hertogen lijk, gedeeltelijk door de wolven verslonden, en vastgevroren in het ijs.

Na de nederlaag van Grandson verzamelden de Zwitsers een rijken buit, onder meer 160 stukken goudlaken en zijde, een vergulden stoel, een rozenkrans, waarvan de beiers bestonden uit Apostelen van massief goud, den degen van

den hertog, ingelogd met zeven groote diamanten en evenveel robijnen, den eersten geslepen diamant, door den Bruggeling, Lodewijk van Berkem, den uitvinder dier kunst, den vorst geschonken. De Zwitsers maten elkaar het geld met hoeden toe, doch kenden de waarde der kostbaarheden niet. Een diamant, die de waarde van een gansche provincie bezat, werd door een vinder aan den pastoor van Montigny voor een gulden verkocht, en zijden stoffen gingen van hand tot hand als grof lijnwaad geschat...

De hoogmoed was wel diep voor den val gekomen...

En dat vreeselijk geschiedenisboek lag nu nog open voor Wilhelm II, hij had er lang in kunnen lezen.

Diezelfde getuigenis was het graf in de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Brugge.

Bij het wit marmeren O.-L.-V.-beeld, met het Kindeke Jesus, van Michel Angelo, door den Brugschen koopman J. Mouscron, aan de stad geschonken, is een eenvoudig schutsel, dat de praalgraven van Karel den Stoute en zijn dochter Maria van Bourgondië verbergt.

Karel de Stoute werd eerst in de St-Janskerk van Nancy begraven. In 1550 gelastte Karel V het gebeente van zijn voorvader naar Brugge over te brengen, alwaar het in St-Donaas werd bijgezet. Maar nog vond de asch van den wilden Bourgondiër geen rust. Filips II liet ze in de O.-L.-V.-kerk begraven en er door Jacob Jonghelinck, van Antwerpen, een graftombe oprichten naar tekeningen van Cornelis Floris.

« Richt uw hoofd niet fier naar boven, maar leer door mijnen val, dat niets bestendigs is ». Zoo deed Karel op den Luikschen perron schrijven. Zijn opvolgers hadden dezelfde woorden op zijn graf kunnen doen beitelten. En nu waren ze een waarschuwing voor dien anderen heerscher, Wilhelm II.

Naast den vader rust de dochter en schooner nog is haar tombe.

Het verguld koperen liggend beeld is een meesterwerk van drijfkunst, en wel in overeenstemming met die zachte, bevallige figuur uit onze geschiedenis.

De regeering van Maria begon met oproer en onlusten en dat kon niet anders na de oorlogen van Karel den

Stoute. Hoe gaarne schoof de jonge vorstin den staatslast op sterker schouders, en dat mocht ze na haar huwelijk met Maximiliaan.

Nu braken eenige gelukkige jaren aan. 's Zomers verloofde het echtpaar veelal op 't slot te Wynendale, bij Torhout, 's Winters te Brugge. Twee kinderen, Filips en Margaretha, bekroonden 't huwelijksgeeluk. Helaas, de jonge moeder werd vroeg aan haar lievelingen ontrukkt.

We hebben hiervoren het jachtongeval in Wynendale's bosschen beschreven, daar waar thans een Duitsch generaal verbleef. En ook de kroniek van Maximiliaan en Maria was een open boek voor de legeroversten, die door het recht van het zwaard meenden te kunnen heerschen.

In 1482 stierf Maria van Bourgondië, wier graf we straks zullen bezoeken.

Maximiliaan van Oostenrijk, haar echtgenoot, trad als voogd op voor hun zoontje Filips den Schoone, maar, toen hij 't opkomend Antwerpen bevoordeelde, brak te Brugge een oproer tegen zijn gezag uit. Maximiliaan toog naar Brugge om de rust te herstellen, maar werd van 5 tot 17 Februari in «Cranenburg» opgesloten en kon niet verhinderen, dat eenigen zijner getrouwen, waaronder Pieter Lanchals, door het volk op de Markt terechtgesteld werden. (1)

Cranenburg bestaat nog en het kan dus met zijn herinneringen getuigen, dat Vlaanderen zich niet onder het onrecht plooid, en Vorsten alleen op den eerbied van volkeren steunen kunnen.

Brugge was dus vol troepengewemel, toen Borgers zich naar Antoon Goetgebuur begaf. In de Langestraat hoorde de burger muziek. Orgels krijschten en in kroegen werd door Deutsche soldaten met Brugsche sletten gedanst. Hij zag paren naar buiten treden, heesch schreeuwende soldaten met half dronken, opgeschikte deernen aan den arm.

— O, hoe kunnen ze, hoe kunnen ze, nekke het in zijn keel. En hij dacht aan den kelder te Eessen en aan de slachting bij Dixmuiden.

(1) Lanchals waerde in zijn wapen een zwaan, en de legende vertelt, dat Maximiliaan, toen deze in zijn macht weer hersteld was, de stad veroordeelde om ter herinnering aan Lanchals zwanen in haar kanalen te houden. En nog altijd zien we de witte vogels door de stille grachten glijden.

Die feldgrauen en matrozen wilden misschien in den zwijmel de ellende een wijle vergeten, in dronkenschap den oorlog, die hun leven eischen kon, een nacht uit hun zinnen stellen. Maar die vrouwen dan, die feest vierden met de vijanden, de belagers van het land, met mannen, welke morgen op haar eigen volk schieten moesten...

Doch, waarom zich lastig maken over karakterloozen, over deernen der straat, zonder eer of eigenwaarde? En zoo velen zondigden, omdat men hun nooit karaktersterkte, nooit bewustzijn van eer geleerd had. En stonden zij lager dan anderen, die wel in groote huizen woonden, in hun jeugd onderwijs genoten, maar in hun zelfde aanbidding van 't gouden kalf, in hun zucht naar geld, den bezetter vleiden, om invloed te verkrijgen en dan voordeel te behalen uit de afschuwelijke oorlogsellende?

Borgers spoedde zich voort. Daar in 't rosse schijnsel van een lantaarn, lagen voor een Christusbeeld vrouwen geknield. Zij verhieven de angstige oogen naar den Grooten Lijder op; hun harte schreide om ontferming en erbarming, want in dat vervaarlijk kanongebulder uit het diepe Westen, maar dat toch ook het oude Brugge deed sidderen, zoodat de grauwe gevels langs de reien zuchten de ramen rinkelde, in al dat krijgsumoer worstelden hun man, hun zoon, beloerde de dood hun geliefden.

Borgers bleef voor een burgerhuis staan, vele jaren geleden gebouwd en nu schijnbaar verdwaald tusschen kleine woningen. Luid klonk de bel, en in de lange gang hoorde men een slependen tred.

In de deur opende men een loketje en behoedzaam vroeg men: «Wie is er daar?» — «Is mijnheer Goetgebuur thuis?» vroeg de vermoede reiziger. «O, zeg hem, dat zijn vriend Borgers, van Eessen, hier is.»

De meid verdween weer, want blijkbaar toch was ze dienstmaagd, maar ze liet den doolaar op straat staan. De oude Vlaamsche gastvrijheid was eensklaps verdwenen, want nu heerschte wantrouwen in steden en dorpen.

Men wist immers niet, of het een vaderlander dan wel een Judas was, die aan de deuren klopte.

En dan nog, waar de vreemdeling de

heiligheid van het eigen huis schond, het koningschap van ieder burger in zijn eigen woon aantastte, daar werd men nog naijveriger op dit recht en weerde men onbekenden, al veranderden de gevoelens van herbergzaamheid niet jegens eigen broederen. Doch officieren en kwartiermakers waren rond gegaan en hadden met krijt op de deuren getallen en namen geschreven. En daarop drongen soldaten binnen, die zich meester gevoelden en de woning vervulden van hun overmoed. Daarom hield men daar, waar ze nog niet verschenen waren, de deuren weigerlijk gesloten.

Maar nu hoorde Borgers een haastigen stap en weer vroeg men door het loketje: «Wie is er daar?»

«O, vriend Antoon, ik herkenne uw stemme. Om Godswil laat mij binnen; 'k wankele van vermoeienis op mijn beenen.»

En nu uitte zich 't goede Vlaamsche harte in al zijn kracht. De deur vloog open en Goetgebuur greep den dompelaar ontroerd bij de handen, en zei bewogen:

— Ge komt van den IJzer... 't Moet daar wreed doen... Hier zijt ge thuis... Waar zijn de anderen... uw vrouw en kinderen?

— 'k Zal 't u al zeggen... Och, Heere. 't is zoo wreed...

— Toch niet dood?

— Godlof neen...

Aan 't eind van de lange, geweldige gang stond vrouwe Goetgebuur met een lamp om bij te lichten. En de gastheer leidde als een barmhartige Samaritaan zijn vriend in de warme, heldere kamer, waar Godelieve, de twintigjarige dochter, de vader van haar vriendin Marie hartelijk groette en in spanning om nieuws van deze laatste vroeg.

De dompelaar vertelde dan alles, hoe Marie naar Dixmuiden en nu verder gevlucht was, zoo zij nog leefde, hoe zijn vrouw en andere dochter feitelijk als gevangenen in den brouwerijkelder lagen, hoe René gewond naar Holland moest gevoerd zijn, en de moeder hem dwong den zoon te gaan zoeken.

Het gezin had innig medelijden met hem. Van vluchtelingen uit de IJzerstreek wisten ze, dat het ginder geweldig toeging. Hun zoon Emmanuel streed

er ook. Na den aftocht van Antwerpen was hij nog even thuis geweest.

Nu wisten de ouders niets van hem. Zoo had ieder zijn eigen onrust en angst en leed.

— Ge zult gemakkelijk in Holland geraken, verzekerde Goetgebuur. Al de strengheid van den Duitscher is naar 't Westen, maar naar 't Oosten en 't Noorden loopen de menschen nog gemakkelijk heen en weer. 't Zal van eigen ook veranderen.

En hij vertelde dan van den intocht der Duitschers binnen Brugge. 't Was al van Augustus woelig in de stad. Eerst het vertrek der lansiers ten oorlog, uit-

lezen en besproken en vooral den dood van den te Brugge zoowel bekenden kapitein Knapen die bij Orsmaal-Gussenhoven in een weide gewond, door een razende bende Duitschers gevonden en op beestachtige wijze afgemaakt werd?

De krijgsgevangenen bleven niet lang; bij het oprukken der Duitschers brachten burgerwachten hen naar Duinkerke waar de Brugsche garde-civieken als helden begroet en toegejuicht werden, al hadden ze natuurlijk nooit andere Duitschers gezien dan deze. Toch hadden de Zondagssoldaten het toen druk met het nazien der passen; vooral te Zeebrugge dat ook onder 't bereik der stad was.

Wee u, zoo uw klak, uw frak, uw gezicht of uw naam hun niet beviel, al hadt ge nog zulke goede papieren, ge gingt toch voor een paar uur of een paar dagen in een hok.

Men kon immers geen oorlog voeren, zonder gevangenen te maken.

Al vroeg werden de bruggen gedraaid, want langs de vaart zwierven ulanen, zooals de geruchten van 't landvolk gingen. Aan 't station stond den godganschen dag een zwerm leegloopers, gapers, babbelaars, tot de overheid die samenscholingen verbood, de bron immers van zooveel dwaze beweringen en leugens.

Maar eindelijk zag men de tragiek van den oorlog. Zwermen vluchtelingen kwamen van Luik, Leuven, Aarschot en Mechelen; de halle lag vol doolaards, die nog de huivering in de oogen hadden van bombardement, brand en moord. Dat was 't begin van 't einde. Dan volgde de vreeselijke aftocht van 't leger, de doorreize der afgematte, havelooze uitgeputte soldaten, vermengd met duizenden burgers van allerlei rang en stand, die allen een doel hadden: over Oostende naar Engeland.

En den 14en Oktober waren de Duitschers daar! Ze wisselden nog eenige schoten met de laatste Belgische soldaten aan de Kathelijnepoort. De burgemeester Visart de Bocarmé ging met schepen Van Hoestenberghen en den kommissaris den vijand tegemoet tot aan het kasteel van baron de la Faille onder Assebroek.

De intocht geschiedde vreedzaam en een opperofficier zei: «Wir müssen Brüggé schonen». (Wij moeten Brugge

De kerk van Damme

geleid door een geëstdriftige bevolking. Dan de berichten, met zeer veel valsche geruchten. Hoe dikwijls had een dichte menigte langs de spoorlijn gestaan, bij de steeds terugkeerende mare, dat de Engelschen van Oostende of Zeebrugge kwamen. Dan zag men Deutsche gevangenen aankomen, aangestaard door de menschen zooals de groot- en overgrootvaders en -moeders gekoken moeten hebben naar Bakelandts bende, wanneer deze eindelijk uit 't Vrijbosch hier door gendarmen opgebracht werd.

Had men immers niet de gruwelen ge-

ontzien). Toch plunderden de soldeniers van den Keizer een tabakfabriek bij de Oostendsche Poort en drongen ze hier en daar in winkels, zooals ze ook leelijk huis hielden in sommige kasteelen, welke in de omgeving tusschen het herfstloover weggedoken waren. En een zwerm van gepeupel omringde hen en nam gretig flesschen wijn en anderen buit aan, toegevend aan het slecht instinct, dat zich een oogenblik ongetoomd wist bij de schorsing van wetten, tijdens de wisseling van 't gezag.

De moeilijkheden voor 't stadsbestuur begonnen echter, toen de marine verscheen met den trotschen Schroder, die zich hier als een vorstje gevoelde, sterk door het recht van den sabel.

Den eersten Zondag had de bezetter met groot praalvertoon een godsdienst-oefening op de markt gehouden, daar voor de fiere halle en het kloeke belfort, daar bij het standbeeld der volkshelden van 1302, nog een getuigenis, dat men een vrij volk niet breidelen kan, en de volkswil ten slotte toch koning kraait. De prediker stond tusschen twee kanonnen. Ja, 't is ver gekomen als men het Evangelie van liefde aan oorlogstuig koppelen wil.

Onrecht, al onrecht, dat toch geen stand houden kan.

Dat voelde een vrouwtje, in schamele kapmantel, toen ze uitriep: «Hoe de grond nu niet scheurt, om ze allen te verzwelgen!» Die tijd was nog niet aangebroken.

Zoo zat Goetgebuur te vertellen, maar Borgers luisterde maar half. Hij was zeer vermoeid en de gastvrouw bemerkte het en drong zachtkens aan, dat hij ruste nemen zou.

Den volgenden morgen vertrok hij, belovend op zijn terugreize weer bij de familie terug te keeren.

Zijn vriend leidde hem buiten de Kruispoort en de doelaar stapte den weg Noordwaarts op. Weldra zag hij links den hoogen toren van Damme, nog een der oude, vervallen plaatsen van Vlaanderen, getuigend van vroegere tijden.

Damme's kerk is gewijd aan Maria. De bouw werd begonnen in 1180. Toen stond 't bedehuis in 't midden der stad, nu staat het aan 't einde. De spits van den hoogen toren werd in de 15e eeuw door den bliksem vernield. In 't begin

der 18e eeuw verkeerde de kerk in een staat van allerdroevigst verval en men brak de voorkerk af om met de steenen het koor te herstellen. Dat koor is nu het nog veel te ruime bedehuis voor de bevolking. Eenige verbrokkelde en verweerde bogen verbinden het met den toren. Een schip zonder dak of muren, maar welk een bevallige ruïne!

In 1860 liet de regeering tegen den torenmuur een gedenkteeke voor Van Maerlant plaatsen. 't Was het jaar toen ook het standbeeld werd onthuld in tegenwoordigheid van Vlamingen en Nederlandsche gasten.

Toch ligt Maerlant niet onder den toren. Men kent de juiste plaats niet van zijn graf. De dichter stierf in 1300 en werd vergeten. In 1584 zocht Joannes Van Belle, een Bruggeling, zijn graf en vond een zerk met kalk en vuil bedekt. Hij ontcijferde 't Latijnsch opschrift en de grafsteen werd eensklaps zoo vermaard, dat men er van heinde en verre naar kijken kwam. De zerk verfloonde een man lezend aan een lessenaar, met een uil, teeken der wijsheid naast hem. Half uitgesleten letters vormden de woorden: «Dat es uwen spiegel». Maar het volk las: «Dat es ulenspiegel»; 't zag bovendien den lessenaar voor den spiegel aan en ontcijferde daarin en in den uil nogmaals den naam van den vroolijken Tijl, en zoo gold de buitengewone belangstelling niet den «Vader der Dietsche dichters», maar den eigenaardigen zwerver.

Aldus ontstond de legende, dat Tijl te Damme geboren werd. De pastoor ergerde zich aan die bezoeken, en liet den steen omkeeren... en weer werd Van Maerlant vergeten.

In 1839 togen geleerden er opnieuw op uit, om Van Maerlant's graf te zoeken. Na lange opspringen kwam men te weten, dat de zerk uit de kerk verwijderd was geworden, lang op straat had gelegen, door een Brugschen beeldhouwer gekocht was, die hem verwerkte tot kapiteelen voor 't kerkhofhek van Sluis.

In de kerk ziet men tal van zerken, waaruit de revolutiemannen op 't eind der 18e eeuw de looden letters stalen, muurschilderingen, welke eeuwen onder plaatser zijn verborgen geweest, een Mariabeeld, dat een kroon van zuiver

goud bezit en een prachtige zijkapel, die tot voor eenige jaren als koolhok diende. In de kapel van Damme's hospitaal hangt een echte Van Dyck en toont men u kostbaar gedreven koperwerk.

Vreemd is men te moede bij 't dwalen door dit vervallen plaatsje... Voorhaven van Brugge en geduchte veste, waarvoor veel bloed vergoten werd!

En nu in vreedestijd stoorde er alleen de hamer van den smid naast de herberg «Jacob Van Maerlant», of een blaffende hond in de ledige straat, de stilte, en staarden vrouwtjes over de gordijntjes verwonderd den vreemdeling aan.

't Bootje van Sluis, dat eenige malen per dag aan een allerkleinst steigertje meerde, was de eenige herinnering aan de scheepvaart.

De menschen leefden er kalm, en tijd was voor hen geen geld. Van de historie thinner woonplaats wisten ze weinig buiten eenige legenden. Hoor maar...

In den gevel van 't stadhuis te Damme prijken de beelden van Vlaamsche graven, maar de koncierge maakte er zoowel Napoleon, Artevelde, als Willem I uit de jaren '30 van en liet deze vorsten allen optreden in den Spaanschen tijd, die voor haar, evenals in 't IJzerland, 't gansche verleden omvatte, want van de Spanjaarden had ze veel hooren vertellen.

In 't raadhuis ligt een reusachtige ijzeren tang en men verhaalde u zonder blikken of blozen, dat Jan Breydel en Pieter De Coninck hier op «staminee» kwamen en dan met dat werktuig hun kracht toonden, juist als de boerenzonen het nu nog gaarne doen. Want de koncierge (en wij ook) wisten het nog, dat dit sierlijk stadhuis tot herberg was afdedaald en de boeren in de eikenhouten banken hun pintje bier dronken. Dat was een ontwijding van 't nageslacht na 1830, maar voor de koncierge moest het zoo in 't verre verleden ook wel geweest zijn.

En de Hollandsche schaatsenrijders van Sluis poosden in die herberg en aten er Damsche moppen en dronken er anijs of een glas bier, waaruit ze eerst de koude verdreven, door er den gloeienden poker in te steken.

Wat al herinneringen uit goede dagen!

Aan dat stadhuis hangen in een beugel twee steenen. De bouwmeester had

zoo goed zijn materiaal berekend, dat hij slechts twee steenen te veel bestelde en ze prijken daar als proeve van zijn bekwaamheid, maar 't dient zijn nagedachtenis weinig, daar zijn naam onbekend is gebleven.

Die steenen zijn natuurlijk sporen van de vroegere rechtspleging. Damsche vrouwtjes, die te los van tong waren geweest, en te «vele hadden geklapt» van anderen, moesten met de steenen om den hals een schande-rondengang door de straten doen.

En nu in de oorlogsdagen zou het wel weer een goed middel zijn geweest voor de klappeien, die zoo spoedig iemand belasterden van spionage, Duitschgezindheid of andere zonden, mits men het ook op mannen toegepast had, want deze lieten zich in dat gebrek evenmin onbetuigd.

Kerk, stadhuis en dan het hospitaal en nog fraaie gevels, al die monumenten getuigden van een tijd toen Damme de voorhaven was van het bloeiende Brugge, en de afgeknotte toren van Oostkerke ginds, die van Lissewege's schoonste dorpskerk uit 't Noorden, bakens waren voor den zeeman, welke 't Zwin opvoer, de breede zee golf, welke de poort was tot Vlaanderen, maar nu slechts meer over is in een ondiepe inham tusschen Knokke en Kadzand, voor de Wielingenpas, daar waar de grenspaal staat op de scheiding van België en Nederland.

In de 15e en 16e eeuw verzandde het Zwin. Ha, veel herinneringen doemden nu op. Was het niet naar de oevers van het Zwin, bij ditzelfde Damme, dat in 1300 de Brugsche kerelen weken, toen Chatillon de stad onder zijn klauw drukte, en Breydel en De Coninck de Brugsche metten samen smeedden? Bezielde hun niet het pas gesloten graf van Maerlant, die het zijn volk zoo toegeroepen had Vlaamsch te zijn van hart en geest en zich te ontwikkelen in het licht der vrijheid? En nu zes eeuwen later heerschte weer een Chatillon te Brugge en leverde men aan den IJzer een nieuwen Groeningeslag tegen een junkerspartij, welke als de ridders van 1300 de volksvrijheid wilden smachten om een kleine minderheid te laten heerschen over de massa.

En daarom zochten we in deze donkere dagen, zoo diikwijls met den blik

den toren van Damme, aan wiens voet het historische boek open lag, waarin geschreven staat, dat Recht niet overwonnen kan worden. Uilenspiegel, Maerlant, 't volk verwarde ze, maar we plaatsten ze gaarne samen. Zelfs die verwarring werd een symbool. Maerlant, de leermeester, wiens alles omvattende spreuk ons tegen ruischte in het suizen der boomen, het bruischen der zee: « Om dat ic Vlaming ben! »

En Uilenspiegel! Ha, de Duitschers waren ook te Damme verschenen. 't Verleden werd heden. Men had zoo dikwijls om deze stede geworsteld. In het Zwin streden een Fransche en Engelsche vloot.

Franschen, Britten, Vlamingen, Spanjaarden hadden voor de wallen gelegen, waarvan nu de laatste deelen in tuintjes waren verkeerd.

Den 14en Oktober rukte de eerste keizerlijke bende binnen.

De meeste menschen liepen langs achter door de hovetjes weg, over het pad langs de vaart. Ze konden immers gauw in Holland zijn; maar ze stuitten op een andere troep militairen, welke hen terug joegen, nijdig uitroepend: « Wir sind keine Barbaren! »

Een jongeling had zich in een schoorsteen verscholen, zoo'n wijden schoorsteen, eeuwen geleden gebouwd, maar hij werd ontdekt en kreeg een pak slaag, omdat hij bang was geweest.

De Duitschers misdeden immers niets.

Bij Hoeke doolde een laatste Belgische patrouille; ze had geen anderen uitweg meer dan Holland, en ginds boven de boomen beloofde de vijfspitsige stadhuistoren van Sluis veiligheid.

En aldus werd Damme zonder strijd bezet, evenals Brugge. En dan hoorde men het kanongebulder van den IJzer. Dat bracht ontlasting in den bangen druk, dat was een teeken, dat men nog hopen mocht.

Ja, hopen, nog hopen, en altijd hopen. Toen men meende, dat Uilenspiegel dood was en men hem in de aarde delven wilde, sprong hij eensklaps recht, greep den graver bij de keel. En dan klonk het:

« Begräaft men den geest, Nele, het hert van Vlaanderen? Neen! Vlaanderen kan ook slapen, maar sterven, nooit! Kom, Nele... »

En hij toog henen met heur en zong zijn zesde liedeken, maar niemand weet waar hij zijn laatste zingen zal... »

Maar nu was de tijd aangebroken voor het zevende.

Brugge, Damme, het gansche Vrije, het lag daar stil, zwijgend, verslagen onder den druk, maar sterven, nooit! Hoor, over de polders, langs de duinen, daverde het kanon, en de oude, kloelke torens, Onze-Lieve-Vrouwe, Sint-Salvator, Sint-Gilles, Jerusalem, het belfort, die van Damme, van Oostkerke, van Lissewege, van Middelburg in Vlaanderen, ze trilden mee, met Maerlant in zijn graf, met de oude bedding van 't Zwin, met het gebruisch der zee, met het harte van den Vlaming zelf, want ginds aan de kleine rivier redde het leger Europa's vrijheid.

Borgens wandelde voort.

Hij vroeg den weg aan boeren, die hem de kleine wegels toonden. Weldra wees men hem twee torens, zeggend: « Die rechts is Sint-Anna, die al hier is Sluis... Dat is Holland... »

Zijn gemoed schoot vol. Holland...

Honderden keeren had hij dezen naam gemompeld, telkens weer herhaald; want daar moest René zijn.

Nog een korten afstand en hij kon vragen en zoeken; in zijn hart rees een bede, dat hij zijn geliefden zoon toch nog in leven vinden mocht. En kon het zijn... o, kon het zijn, herstellend, opdat René teruggeschonken zou worden aan zijn ouders, die nooit als nu gevoeld hadden hoe lief ze hem hadden.

Thans was het op te letten... zoo hadden bewoners van 't Noorden hier gewaarschuwd. Aan de grens zelf doken dikwijls onverwacht Deutsche schildwachten op, die de Belgen, welke naar Nederland gingen aanhielden en naar een kommandantur voerden.

De bezetter begreep 't al, hoe hij bespied, afgeloerd, en zijn krijgswegingen verklapt, werden en ving den strijd aan, de vreeselijke worsteling tegen de spionage, waarvoor hij een leger geheime agenten, polizeimannen, detektieven, tien-stuiversgasten rekwireeren en later met een helsche versperring gansch België als een gevangenis afsluiten zou.

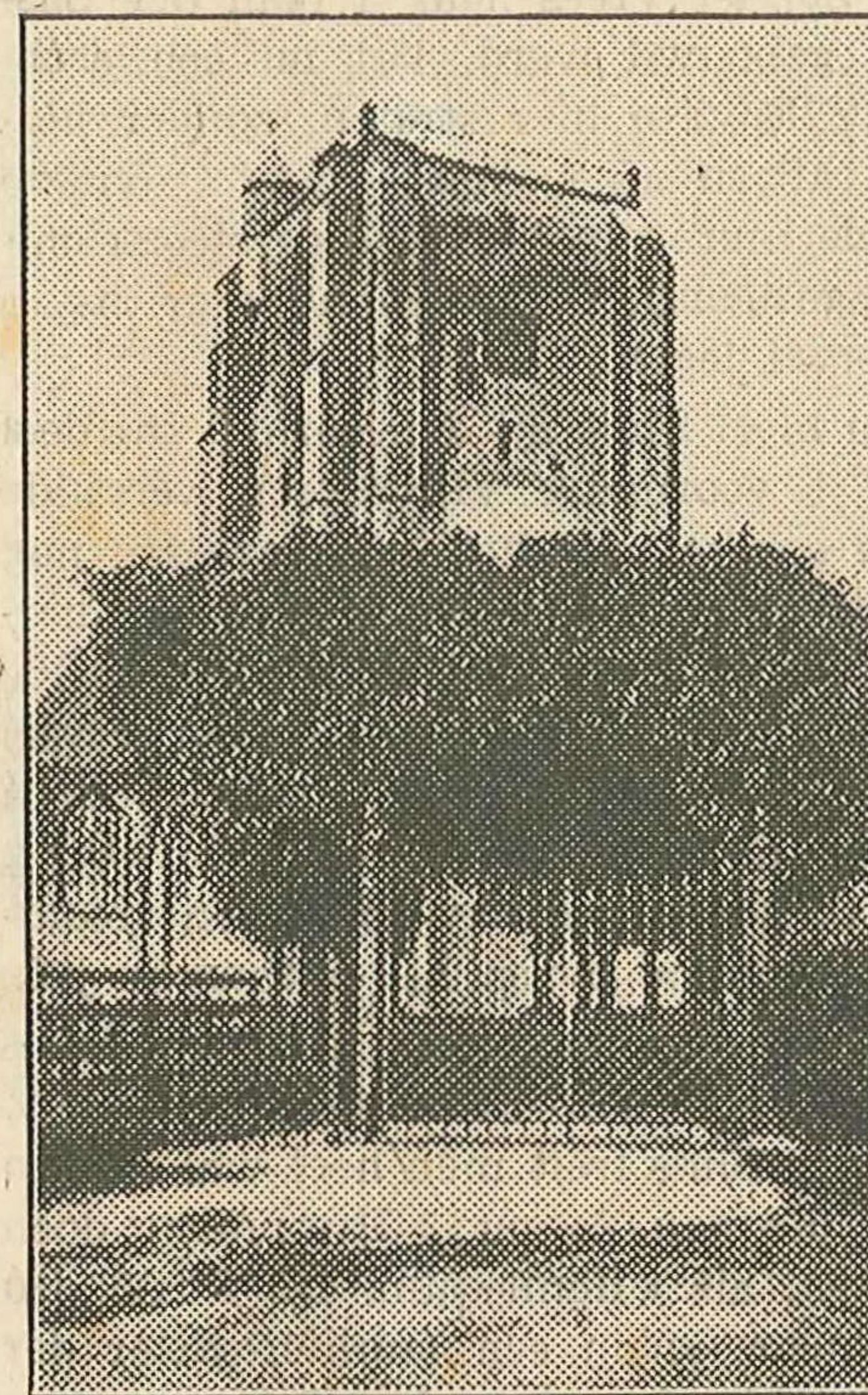
Borgerszag een boer, welke van zijn akker kwam. 't Was Daaninckx, die de

groote witte hoeve, de laatste Belgische, daar aan 't kanaal bewoonde, overblijfsel van 't voormalig fort Sint-Donaas.

— Hier zijt ge nog op Lapscheure, zei hij tot den reiziger, maar volg dat wegeltje en op vijf minuten staat ge op Holland... en op een kwartiertje midden in Sluis...

Lapscheure... Die naam klonk zoo eigen... Och, ja... de pastor van Lapscheure... Borgers dacht er nog in al zijn ellende aan, hoe men van hem vertelde als men zoo onder vrienden samen zat... Waar was die tijd?

Lapscheure stak zoo vreedzaam zijn torentje boven de polders, maar als grensgemeente zou 't volk veel last van den bezetter ondervinden. In zijn kerkje lag

De toren van Sint-Anna-ter-Muiden in Zeewuich-Vlaanderen

Heldenwijs begraven, de zonderlinge, geestige dorpsheer, die er in 1775 stierf, maar wiens nagedachtenis nog in allerlei kluchtige sproken voortleeft.

Borgers volgde het wegeltje; zijn hart bonsde. Men moest hem nu nog eens aanhouden... En dan? Hier kende men den Duitscher nog niet in zijn ware gedaante... hier zou men misschien ongevallen van de vijftig Eesschensche vertellen van de vijftig Eesschensche martelaars, zoo gruwelijk vermoord, van de vlammen, die de kerk en al die woningen en hoeven vernielden...

Daar rees eensklaps uit een gracht een grijze soldaat. Borgers verschrok geweldig. Nu was hij er toch aan... Maar de militair zei in schoon Vlaamsch en op gullen toon: « Zeg, vriend, hoe laat is het? » « Hoe laat? » stamelde de man. « Ja, ik heb mijn raap niet bij mij, en van hier kan ik niet op den Sluischen toren kijken. « Kwart voor elf, » antwoordde Borgers. « In België; dan is 't in Holland vijf over elf. De korporaal vergeet me in deze woestijn. Loop je ook weg voor den Mof? Of je gelijk hebt. »

Onze Vlaming herademde.

— Is 't hier al Holland! vroeg hij verheugd.

— Ja, hoor! Je ben veilig, man...

— Ik verschoot van u, 'k peinsde dat ge een Duitscher waart.

— Ja, dat denken er veel, om onze uniform. Maar we zijn geen moffen hoor, voor mijn part slaan ze daar aan den IJzer de moffen maar in gruis en hangen ze den keizer aan den hoogsten boom.

De soldaat toonde nu den weg en langs een ruïne, die van een vroegere waterpoort, stapte Borgers naar Sluis, waar hij op de kade aankwam. 't Wemelde er van volk, meest gevluchte Belgen...

Duizenden stroomden tijdens de groote vlucht het stedeket binnen, zoodat in eenige oogenblikken de huizen, herbergen, stallen, scholen volzaten, en men ook stroo in de protestantsche en katholieke kerk legde, in een vereenigingslokaal, in de gebouwen der steenbakkerij, en op den ruimen zolder van het stadhuis.

Ook hier was het verleden heden geworden. Eenige jaren voor den oorlog schreven we:

« De stadhuistoren van Sluis is het Vlaamsche belfort, het zinnebeeld der vrijheid onzer vaders; en al is hij niet hoog, toch geeft hij den indruk van kloekheid, fierheid, karakter. Gemakkelijk vindt men de plaats terug, waar de poorters hun kostbare keuren bewaarden, en enkele malen per jaar klinkt nog de bronzen stemme van de storm- of zegelklok, die ons door een opschrift meldt: « Victor es minen name ». Wie te Sluis geweest is, kent natuurlijk « Jantje », het houten manneke, dat in een galmgat staat en met zijn hamerke op een bel slaat om het uur en het halfuur aan te duiden.

Van den Sluïschen toren heeft men een heerlijk vergezicht. Wij bestegen hem toen Victor geluid werd ter eere van Neerland's vorstin, wien verjaardag vooral de jeugd vierde door kleine optochten met Oranje-sjerpen en Oranje-vlaggen, onder het zingen van volksliederen.

Wij klommen op den klokkezolder, over de dikke balken tot bij het galmgat, en we zagen uit ons kraaiennest een groot deel van Kerlingaland tot aan de duinen ginds: St-Anna vooraan, wat verder, Westkappelle's zoo juist herstelde kerk, Lissewege's reuzentoren, in wiens schaduw broeder Willem van Ter Doest leefde, aan den einder, Damme en Brugge, en dan eenige hooge gebouwen der kust, welke weinig kunstzin verraden en alleen in dienst staan van Zijn Majesteit het geld.

Boven ons hoofd zweefden de klokrentonen naar buiten. We keken ook naar de luïders en beeldden ons in, hoe hun voorouders hier alarm sloegen, als de wacher van deze plaats de vijanden zag naderen, ginds langs de duinen en over de vlakke, en brandende hoeven en vertrapte akkers hun weg afteekenden, en, nu we weer die heerlijke velden zagen, hun weelde ten toon spreidend in 't blakend zonnelicht, die velden, de vrucht van ijver en standvastigheid, toen vroegen we ons af hoe het mogelijk was, dat bij elke uitvinding eerst en vooral bepeinsd wordt, welke diensten deze zou kunnen bewijzen in de vernieling van het menschedom, in den barbaarschen krijg. Er is toch zooveel vredeswerk te verrichten...

En in 1914 stonden we weer op dien toren... maar nu zagen we aan den verre einder het flikkeren van het oorlogsvuur, nu werd het vredeswerk verstoord en om het belfort ronkten de werktuigen der laatste uitvindingen, de vliegtuigen, die daar in 't Vrije het geweldigst oorlogswapen werden, schier het eenige...

Sluis werd weer in zijn volle betekenis grensgemeente... 't Was in 't verleden steeds grensveste geweest met al de nadeelige gevolgen daarvan... Veel bloed werd er vergoten. Maar nu...

De stad is klein en de wallen zijn een uur gaans in omtrek. Er is meer ruimte bloot gekomen, dan er bebouwd bleef.

De burgers kunnen voor weinig geld een tuin kiezen, en de boeren zaaien, planten en oogsten binnen de veste. Een der voormalige poorten is een watergang... een andere dient tot wagenhok en in 't poortwachthuisje woont eenzaam een vrouwtje, dat hier haar intrek nam om geen huur te moeten betalen en haar verblijf vergrootte door een soort van bedstede in den wal uit te graven. De hovener sloot gedurig op steenklompen... de doodenakker der verdwenen St-Janskerk is nu een malsche weide en de koeien grazen rond de gespaarde zerken, wier bijna uitgesleten letters nog edele namen verraden. Waar eens 't trotsch kasteel stond, dat het Zwin beheerschte en door Jan Zonder Vrees naar 't plan der Bastille gebouwd werd, ligt nu een aschvaalt. Er zijn hier straten, zonder huizen, alleen afgebakend door scheeve blinde muren met geweldige steenklompen gesteund. Uit elken hoek grijnst u 't verval tegen...

Nu bleef Sluis uit den oorlog. Dit deel van 't voormalig Vlaanderen vervulde weer een rol, die het in 't verleden nog gaarne op zich genomen had: de herberging van bannelingen. Toen in de 16e eeuw Parma Brugge nam, weken er veel hervormden uit deze stede heen; in 1604 kwam de meerderheid der bevolking van Oostende, het verblijf in den vreemde verkiezend boven het Spaansche julk.

Zeeuwsch-Vlaanderen bood eveneens gastvrijheid aan Fransche « réfugiés ». Bijv. te Sluis treft men heel wat namen aan, die aan de oude Hugonoten doen denken, als « Hennequin, Du Fossé, Du Mocqué », en in een familieregister der Hennequins lazen we, hoe de voorouders uit Frankrijk vluchtten en hun geld in brooden verborgen hadden. Andere sporen van afkomst buiten deze namen vindt men niet meer, de nakomelingen van de slachtoffers der opheffing van 't Edikt van Nantes zijn van de Hollanders niet te onderscheiden en de zoogenaamde Waalsche kerken zijn hier geheel verdwenen. Over de Schelde zijn er veel overgebleven en de dienst wordt er nog in 't Fransch verricht.

En nu in Oktober 1914 was het 't asyl voor duizenden Belgen...

Borgers drong door de menigte, kwam door de Meerminnestraat op de Markt, en stond daar een wijle doelloos.

Waarheen nu... Holland was toch groot om er te zoeken naar zijn zoon en deze Vlaming gevoelde er zich nog vreemd. Maar al spoedig zag hij kennissen en van hen vernam hij, dat er daar bij een manufactuurhandelaar op den hoek der Prinses Julianastraat een Dixmuidenaar verbleef.

Borgers ging er haastig heen en had het geluk er een goeden vriend te ontmoeten.

— O, Bulcke, gij! riep hij ontroerd uit.

Hun wederzien was hartelijk en bewogen. Bij beiden sprongen de tranen in de oogen... En die tranen vertolkten zoo ontzaglijk veel. Zonder spreken bijna drukten beide mannen van 't IJzerland

Het Stadhuis van Sluis

alles uit, wat hun gemoed bewoog, de gansche verschrikking van hun geliefd gewest.

— Ik ben al hier verdoold, zei Bulcke dan. Mijn meeste kennissen zitten al den anderen kant en ik ga nu trachten over Engeland ginder te geraken. Te Brugge zijn er nog Beerstenaren, de zusters van den dienstdoenden burgemeester, en nog anderen. De menschen zitten allen verspreid.

— En ik kom mijn zoon zoeken.

Borgers vertelde alles wat hij ondervonden en geleden had, noemde namen van vermoorde burgers, beschreef hoe hij Dixmuiden zag branden.

Maar zijn zoon! Waar was René?

Bulcke wist raad en zei:

— Er is hier een bureel van inlichtin-

gen op de kaai, bij den notaris James, een braaf mensch die veel voor ons doet. We gaan er eens seffens heen. Hij zal ons helpen.

— O, ja... dat ik toch nieuws had! Ik moet in Holland zijn, maar ook te Eessen... Mijn vrouwe ziek en dan in die brouwerij... Oeh, Heere, wat een mensch toch al tegen kan komen! En zoo gelukkig geweest zijn.

— Ja, die vervloekte oorlog!

Beide mannen gingen heen. Op de kaai stond een dier deffige, ruime heerenhuizen, welke nog een spoor waren van weelderiger tijden, toen Sluis talrijke voornamen familie's bezat, patrieërs, grondbezitters meestal, die zinnig hun fortuin beheerden en vermeerderden.

Deze woning was thans betrokken door door den heer James, notaris, die dadelijk zijn bureelen en ook zijn personeel beschikbaar stelde voor een Belgisch kantoor van raad, inlichtingen en hulp. Er stonden nu als altijd veel vluchtelingen, die nieuws wilden weten van vermiste familieleden of voorlichting begeerden voor verder verblijf in Holland of voor overtocht naar Engeland; dan waren er mannen, wier vrouw op het punt stond te bevallen en voor haar een plaatsje verzochten in 't burgersgasthuis op de Hoogstraat. Men kwam om bijstad voor zieken, gebrekkigen. Daar verzamelden zich juffers voor de voedselbevoering. Er heerschte orde op het bureel, een goede geest bezielde alle medewerkers, want hun hart was bewogen door medelijden voor de bevolking van het buurlandje, dat door zulk een ramp getroffen werd.

Bulcke en Borgers moesten dus eenigen tijd wachten, eer ze aan de beurt kwamen. Dan verhaalde de arme vader, wat hij verlangde. Misschien was zijn zoon geïnterneerd, meende een klerk. Hij bezat naamlijsten van de Belgische soldaten, welke nu in Holland vertoefden, nog onvolledig wel is waar, maar Borgers kon toch al eens nagaan of hij zijn zoon ontdekken zou. De bediende bood hem en zijn vriend een stoel aan. Ze konden nu rustig de namen overloopen.

Rustig! O, de vinger, die langs de kolom liep beefde en het hart bonsde...

Zou hij nu zekerheid krijgen, de doo-

laar, het adres vinden van den vermiste? Lang bleven ze daar zitten.

Helaas... Borgers René, stond er niet op.

— Niet gevonden? vroeg de klerk. Maar daarom niet gewanhoopt. Ik zei u reeds, dat de lijsten onvolledig zijn. Ze werden haastig opgemaakt.

— Mijn jongen is gewond, stamelde de vader.

— O, dat verandert, het geval nog. Dit zijn allemaal soldaten uit de interneringskampen. Veel gewonden liggen in de hospitalen der grensgemeenten, zooals Hulst, Terneuzen, Bergen-op-Zoom. Er zijn er ook te Vlissingen en Middelburg. Ga daar eerst heen!

Beteren raad kon de bediende niet geven. Met een woord van meegevoel liet hij de Vlamingen gaan.

— O, ze zijn hier zoo goed voor ons, zei Bulcke. Ge moogt den moed niet verliezen... Ik ga met u mee naar Vlissingen. We zoeken samen.

— Wilt ge?

— Zeker, zeker. We moeten elkaar helpen.

— Het is braaf van u! Ik heb soms als 't hoofd verloren...

— Geen wonder, na alles wat ge tegengekomen hebt.

Om drie uur vertrokken ze met de tram naar Breskens. Ze reden dus gansch Westelijk-Zeeuwsch-Vlaanderen door, het gewest van ons eigen land gescheiden. Al is het uitzicht Hollandsch, en gevoelen de bewoners zich geheel Nederlandsch, toch ziet men er sporen van onze gemeenschappelijke afkomst. Let op Aardenburg en Biervliet. 't Zijn twee historische steedjes van deze streek.

« Te Aardenburg kan je op de kousen over de straat gaan », zegt men hier, als een bewijs voor de zindelijkheid dezer veste. Hollandsch is het uitzicht, maar de schoone St-Bavokerk, die door de Belgische maatschappij van oudheidkunde tijdens 't kongres te Gent een bezoek waardig gekeurd werd, is een Vlaamsch monument. 't Schijnt dat bij dat bezoek, toen een Belgisch professor een rede hield, eenige inwoners de aandacht verstoorden door onder elkander te babbelen. Een blad vroeg toen, waarom die rede niet gehouden werd in een taal, welke de Aardenburgers, die ook

belang in hun tempel stellen, konden verstaan.

Te Aardenburg kwam Gwijde van Vlaanderen Robrecht van Artois bezoeken, hier leefde de koene Vlaamsche kerel Baldwin, hier stierf de Gentsche hoofdman Jan Hyoens, na, zooals men beweent, te Damme vergiftigd te zijn. En Elias Beekman, die in 1672 met een handjevol burgers het leger van Lodewijk XIV buiten de wallen hield, kwam van Dixmuiden.

Van de oude haven is alleen een herinnering overgebleven in den naam der nog bestaande Waterpoort.

Biervliet's kerk bezit prachtig geschilderde ramen, waarvan een den Vlaming Willem Beukelsz., den uitvinder van 't haringkaken, verbeeldt. De weerhaan van het stadhuis stelt eveneens een haring voor. En 't was door de uitvinding van Beukelsz., dat de zee voor Vlaanderen en Holland een goudmijn werd.

Onze reizigers kwamen door Oostburg, nu zonder burcht, maar met vele ruime, nette woningen, waar boeren uit 't Land van Kadzand rentenieren... hun « couponnetjes » knippen, hun krant en boek lezen, hun pijp en sigaar rooken, of van achter de blauwe horretjes naar de voorbijrijdende tram gluren.

Niets herinnert ons aan de geschiedenis der gemeente, en toch bezat Oostburg zijn haven, en mocht het zich eens in een levendigen handel vertheugen.

En nu zaten al die plaatsen vol met vluchtelingen... Overal wemelde een dichte menigte mannen, vrouwen en kinderen uit hun woning, hun dorp, hun stad verjaagd door den onbarmhartigen oorlog.

De reis duurde lang.

Die tram is ook al Hollandsch: een kleine lokomotief die — wij hebben 't ondervonden — bij ontsporing door een forschen boom kan tegengehouden worden... en dan smalle wagens « die lijk een wiege schudden », zooals een West-Vlaming opmerkte.

Als ge nu vermoeid zijt van wandelen, en ge ziet de tram aankomen, steek dan gerust en in volle vertrouwen uw stok of uw arm omhoog... en de gediensstige machinist stopt voor u, ja voor u alleen. Lach niet, lezer, dat is nu toch wel echt buurtverkeer.

— « Wij hebben de tram voor ons gemak », zei ons een boer. « Als mijn hoeve een kwartier van een station staat, vind ik het heel gerieflijk als ik de tram voor mijn hek kan laten stoppen. »

Maar nu was die tram niet bestand tegen dit zoo geweldig verkeer. De reizigers klemden zich aan de rijtuigen, stonden op de buffers. Als ze maar mee konden.

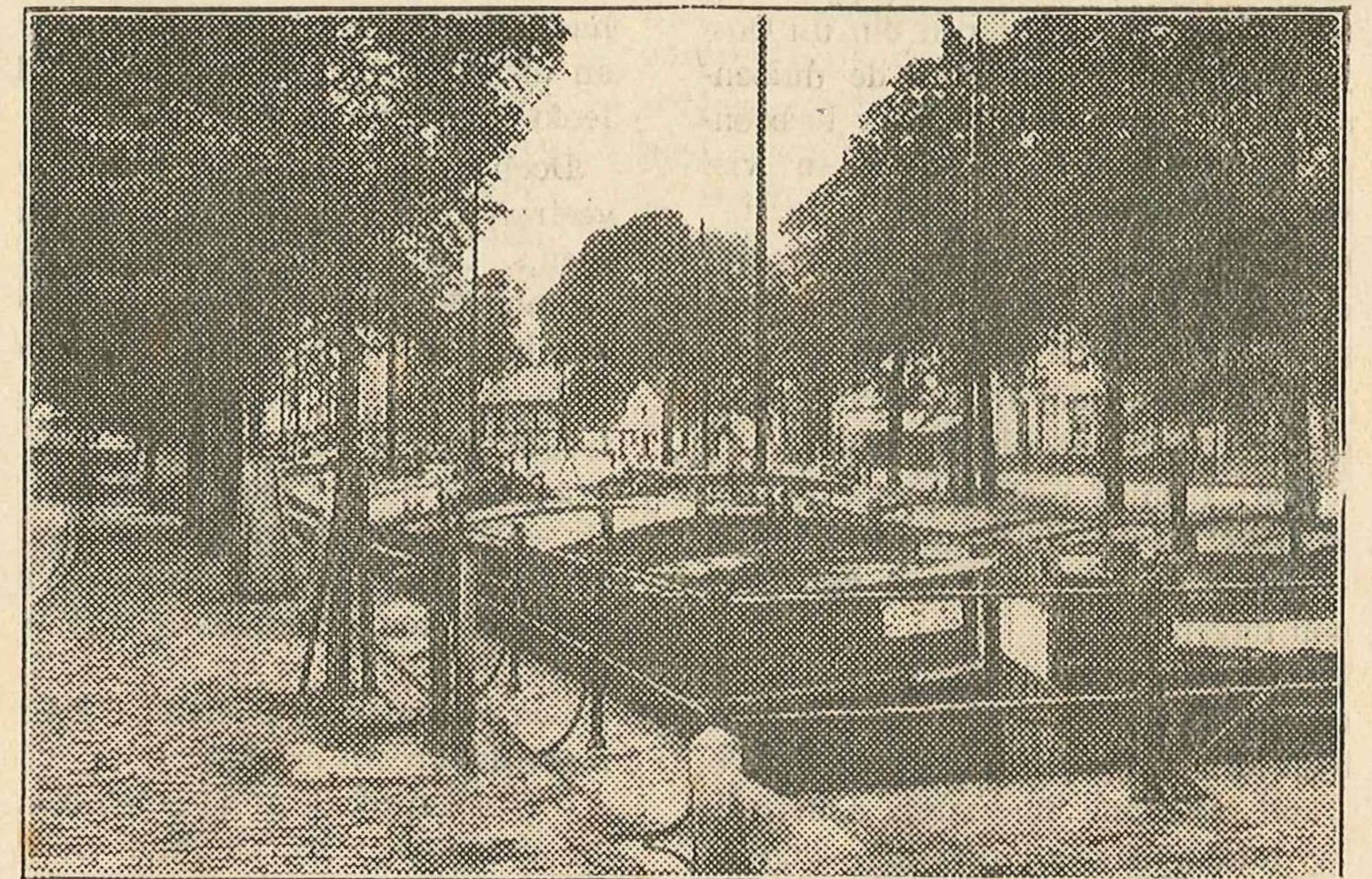
Eindelijk kwamen Borgers en Bulcke te Breskens aan.

Hier nieuw gedrang. Aan den steiger lag de provinciale boot, die de Zeeuwsch-Vlamingen naar den « overkant » brengt. En in vrede tijdstijd kon dat verkeersmiddel

dagen te voren een kaartje te schrijven en hem aldus uw komst te melden, want anders kan 't gebeuren, dat ook hij ergens op de breede Ooster-Schelde voor een of ander karweitje zwerft.

Geduld moet ge oefenen aan die veren, waar ge door 't ophalen van een mand aan een paal den schipper aan den overkant seinen moet, zooals van Noord-Beveland naar Vere; en Donderdags, als 't markt te Middelburg is en hij dus veel klanten krijgt, gebruikt hij zijn motorboot, maar anders nog al dikwijls een vaartuigje met een lapje zeil of met gewone riemen.

En dan landt ge meestal aan een glib-

Schepen in de haven van Sluis, waarop in Oktober 1914 honderden vluchtelingen verbleven

volstaan. Men had het vroeger heel anders geweten toen het veer slechts een hoogaars of een zeilschuit bezat. En in Zeeland mag men geen groote eischen stellen.

Toen wij eens van Stavenisse naar Viane, op Schouwen overgezet wilden worden, zei de waardin van het veerhuis ons heel eenvoudig: « Morgen, meneer, want vandaeg is de baes uut visschen en de boot dus niet thuis ». En als ge van Iersekedam naar Tholen wilt, doet ge verstandig Isak, den veerman, eenige

berig rijtje steenen, een dam, die naar een dijk voert, vanwaar een eenzame weg naar de verloren dorpjes voert.

Als ge dat alles bedenkt, is de dienst te Breskens modern, maar voor deze geweldige oorlogsdagen was hij natuurlijk, ondanks al den goeden wil van het personeel, niet bestand tegen den bruisenden menschenstroom. De tram niet alleen, maar groote Zeeuwsche boerenwagens, de meest verscheiden voertuigen brachten al maar door vluchtelingen, die allen naar Vlissingen wilden; duizenden

Afl 31 Uitgever J. HOSTE, St-Pieterstraat, 30, Brussel Afl. 31
 “ Het Bloedig IJzerland ” Prijs: 30 centiemen

VERBODEN NADruk

WEKELIJSCH E AFLEVERING

22 Augustus 1920

kwamen dan nog te voet, en de kaai, de dijk, dien men boulevard noemt en de weg langs het postkantoor en de eenige dorpstraat zagen zwart van het stropend volk. Daar tegen de duinen waren de zwervers van 't Houthulstbosch, Klerkenars vooral, met hun wagens gestrand en zij gevoelden zich thans rijk in 't bezit van een bestendig dak, nu 't « Canon d'Or », het Veerhuis en andere herbergen en de meeste burgerswoningen, de visschershuizen vol zaten. De provincie, die het veer beheert, kon den dienst niet versterken, want alle beschikbare vaartuigen en zelfs de gevluichte Sint-Annekensbooten uit Antwerpen, moesten meehelpen om uit Oostelijk Zeeuwsch Vlaanderen de duizenden geïnterneerde soldaten over te brengen. Veel landgenooten staken in visscherssloepen de Schelde over.

Die roerigste dagen waren nu voorbij zoodat, met drummen en dringen, Borgers en Bulcke toch aan boord geraakten; ze moesten daar in de dichte menschenmassa aan dek blijven staan.

— Och, 't duurt niet lang, zei de Dixmuidenaar. In een half uur zijn we te Vlissingen. Ge ziet de stad van hier schoon liggen.

En hij wees over den stroom. De belklonk, de loopplank werd ingehaald en de boot, die in de nauwe haven niet keeren kon, stoomde langzaam achteruit, tot ze buiten de geul den kop wendde kon en den vloed dweerschte.

— Dat is nu de Scheldemonid, zei Bulcke, feitelijk dezelfde rivier van Antwerpen en Gent.

— En zoo breed...

— Ja, ware de IJzer zoo, de sloebers van den keizer zouden het er nog lastiger hebben. En de menschen alhier peinzen, dat de IJzer zoo breed is; ze staan aardig te zien als ik hun vertel, dat hij maar zoo smal is als de Sluische vaart.

De Schelde lag daar rustig in het gouden licht der ondergaande zon. De Schelde... Dikwijls hebben wij haar schoonheid gezien... Bij Doornik, Antoing, ook bij Oudenaarde, Syngem, Gaver en Gent is de rivier smal. Maar als ge op den Edelareberg staat, wat een overweldigend panorama! Aan uw voet, droome-
rig, rustig, aan den Scheldeoever het grijze Oudenaarde, met zijn forschen Walburgatoren en zijn rank, fijn stad-

huis, gelijk een relikwiekas. En daaromheen de heuvelen met hun veelkleurige flanken, hun dorpjes en hun molens, hun bosschen en witbegevelde huizen en huizekens.

Ook bij Antwerpen wandelden wij dikwijls langs den vloed, voorbij Austruweel, Doel, Liefkenshoek tot aan de schorren van Saaftinge, waar me een oude schaapherder de legende vertelde van het vergane Namen, door de zee verzwolgen...

't Was een groote stad, met veel rijkdom, maar de menschen werden er door de weelde overmoedig en trotsch. Ze lieten de paarden met zilver beslaan, hadden gouden trapleuningen, praalden en pronkten, smeerden en smulden en leefden er maar op los.

Doch ze werden voor hun hoogmoed gestraft en de zee verzwolg de stad Namen... Daar op de schorren liggen nog steenen der straten en eenige jaren geleden heeft men doodkisten gevonden.

Zoo verhaalde de man, die er zijn leven sleet op den hoogen dijk en de grautwe schorren zelf, tusschen hemel en water en land, en voor wien het een gebeurtenis is, als hij op den ongebaanden dam een vreemdeling ziet verschijnen...

Een legende der Schelde... En hoeveel heeft de stroom er niet!

't Is eigenlijk de oude geschiedenis van strijd tusschen zee en land, de geschiedenis samengevat in de wapenspreuk van Zeeland: « Luctor et Emergo » (Ik worstel en ontzwem), maar het volk weeft er zijn verhalen rond... En zoo hebben we hooren spreken over den hoogmoed van meer vergane steden, van Roomerswaal, en Westen-Schouwen, van 't oude Bath en Doel...

En Duitschland beheerschte nu den stroom en zijn koningin Antwerpen. En omdat de vlag van den geweldenaar, den overheerscher, de vlag van 't onrecht aan den Onzen Lieven Vrouwen-toren hing, was de Scheldemonid hier zoo doodsch... De handel moest wijken voor den oorlog. Antwerpen had nog zulke tijden gekend. Toen het in de 16e eeuw den stroom sluiten zag, toen zijn pakhuizen leeg en kantoren verlaten waren, toen men deftige woningen van eens machtige kooplieden voor afbraak verkocht, sliep de stede in. En twee eeuwen

lang was Antwerpen een armtierig provincieplaatsje, waar 't gras tusschen de straatsteenen groeide en 't kruid en rek de grachten vulde. Maar het leven keerde er terug. En nu, Ja, Duitschland trilde van begeerlijkheid als het den naam van Antwerpen hoorde. En de bladen schreven van een haven, die Duitsch blijven zou. De Duitse zeeapiteins hadden daarop dikwijls gezinspeeld, als de Belgische of Nederlandsche loods van Vlissingen hun schip naar de reede of naar Antwerpen koerste. Honderden vaartuigen van allerlei vorm en grootte brachten over de Schelde vluchtelingen naar Zeeland. Nu lag de rivier verlaten. 't Hart werd treurig als ge die doodschheid zag. En zou het de overweldigder zijn die er later weer leven bracht? Overmoedig beweerde hij het nu en trots keken de matrozen van Bremen en Hamburg naar hun kleuren op, die daar van den hoogen toren hun zege verkondden.

Hoogmoed komt voor den val. Zelfs de legenden van de Schelde getuigden het, het vergane Bath en Namen, Roomerswaal 1) en Westen Schouwen. Nu in Oktober 1914 scheen de toekomst zoo somber maar het kanongebulder, dat soms de boot trillen deed, getuigde het dat de kamp voor de vrijheid voort duurde.

— Hoor ze bonken weer, zei Bulcke.

— En peinzen, dat het in onze streek is...

— Ik lig er-heele nachten op te luisteren.

— En mijn arme vrouw en kinderen, die daar midden in zitten. De bommen komen over Eessen. O, ik moet rap terug keeren, maar eerst nieuws van René.

Borgers staarde naar het naderende land; 't was 't eiland Walcheren met op den voorgrond Vlissingen, de welbekende stad, met haar prachtig rivierbeeld: links het fort Nolle, dan de rij hotels en villa's, de Sint-Jacobstoren boven de rode daken, de kranen, getuigende van reuzenkracht, de witte vlakte van het strand, weer stuitend op den steilen ge-

(1) Zeker den dag vaarden wij met den kunst schilder Emmanuel Vierin naar de plaats waar Roomerswaal verzonken was. De schipper zette ons af op een wijde zandbank. We wandelden over de kale vlakte, te midden der Ooster-Schelde. Slechts eenige steenen herinnerden ons aan de groote, bloeiende stad, die hier in de 15e en 16e eeuw zooveel handel lokte.

weldigen muur die den ronden toren torst, met op den achtergrond dan het rijke groen van 't eiland, en daaruit opschietend den ranken Abdijtoren van Middelburg, den Langen Jan.

Walcheren! 't Was een naam, die aan plezierreizen deed denken, aan vroolijke zomertochtjes uit Antwerpen of uit Blankenberge, Heist en Knokke, als het 's Zondags wemelde van opgewekte, luidruchtige Belgen, en 's Donderdags te Middelburg van badgasten onzer kust. Walcheren met zijn kleurige dorpjes, zijn schilderachtige hoeven, welker bewoners zoo eigenaardig gekleed zijn, met Middelburg, Vlissingen, Vere, dat aantrekkelijk punt voor schilders...

Maar nu ballingsoord voor de onzen, asyl, waar duizenden dompelden, 't harte bezwaard om zonen, broeders, echtgenoot, die aan den IJzer streden, om geliefden, die elders — men wist dikwijls niet waar — vertoefden, om alles wat men achterlaten moest. Walcheren.. drempel van de Schelde, waar Westkappels machtig licht op den voormaligen kerkstoren, welks bedehuis afgebrand is, onze schepen verwelkomde evenals dat van Nieuwersluis aan den overkant, maar thans gedooft was.

De boot legde aan... De reizigers verdrongen zich aan wal.

— En nu? vroeg Borgers in al dat gewemel.

— Eerst voor logie's zorgen... want 't zal hier ook overal vol zijn.

Of Vlissingen vol was!

De groote toevloed van vluchtelingen begon op 9 October, na den val van Antwerpen. Het was een tragisch gezicht in die Octoberdagen de lange reeks vaartuigen van allerlei soort de Vlissingse haven te zien binnen varen.

Daar kwamen de zware raderbooten, die dienst hadden gedaan tusschen Antwerpen en het Vlaamsche Hoofd, en de kleine overzetbooten, de vlugge Wilfords en tal van sleepbooten, die rivierschepen sleepten, naast groote vrachtbooten, stoomjachten, motorbooten, zeilvaartuigen zonder tal, ja zelfs vele open sloepen. En al deze schepen waren overladen met menschen, die dicht op elkan-
der gedrongen, de dekken vulden. Bovendien brachten de booten der Prov. Stoombootdienst onophoudelijk stroomen menschen aan uit Zeeuwsch Vlaanderen. Ve-

lig kan dan ook worden aangenomen, dat een 30.000-tal menschen naar Vlissingen waren gevlucht.

De wegen, die van de haven naar de stad leidden, waren doorlopend bedekt met vluchtelingen, die allen trachtten een onderkomen te vinden.

Het meerendeel toch dezer arme menschen was hals over kop gevlucht, en bezat niet veel meer dan de kleederen die zij aan het lijf hadden, zoodat voor dezen niet alleen voor onderdak, doch bovendien voor eten en drinken moest worden gezorgd. De liefdadigheidszin en hulpvaardigheid liet zich ook nu van hare schoonste zijde zien. Wonderen van menschelevendheid zijn in die dagen door de Vlissingse burgerij verricht, zoodat geene woorden zijn te vinden om de volle waarde daarvan te kunnen uitdrukken. Ieder, die daartoe eenigszins in staat was, stelde zijne woning beschikbaar om een zoo'n groot aantal vluchtelingen op te nemen als hij kon bergen, en op deze wijze werden honderden dezer ongelukkigen geholpen.

Doch de toevloed was te groot, zoodat ook op andere wijze in den nood moest worden voorzien.

Het Gemeentebestuur stelde alle openbare scholen en gebouwen ter beschikking; eveneens werden door kerkraden en besturen der bijzondere scholen, kerken en scholen voor dit liefdewerk afgestaan.

En ook concertzalen, verenigingslokalen, societeiten, loodsen, schuren, schepen, kortom alles werd ten behoeve der vluchtelingen benut, zoodat geen plekje ongebruikt bleef.

Doch Vlissingen zou nog meer Belgen binnen hare wallen krijgen, daar 23.000 geïnterneerde Belgische militairen over onze gemeente moesten worden vervoerd.

Met hen kwamen ongeveer 600 gewonde militairen aan, zoodat alle ziekenhuizen overvol waren, en vele gewonden naar Middelburg en andere plaatsen moesten worden doorgevoerd.

In die dagen waren de wachtkamers, gangen en perrons van het station dagen nacht overvol, en lagen of zaten mannen, vrouwen, kinderen en soldaten in een mengelmoes door elkander.

Uit den aard der zaak moest echter ook voor de gewonde en de vele zieke Belgische burgers gezorgd worden.

De stroom van vluchtelingen hield ondertusschen steeds aan, zoodat Vlissingen moest ontlast worden, daar de ingetreden nood-toestand door de groote overbevolking niet van langen duur kon zijn.

Stoomschepen en extra-treinen vervoerden de vluchtelingen naar de Zeeuwsche eilanden en verder Nederland in.

Deze extra-treinen hebben tot einde December 1914 gereden terwijl sedert gratis reiskiljetten tot aan de grens werden uitgereikt. Dankbaar moet dan ook mededeeling worden gedaan van de groote medewerking van de Maatschappij tot exploitatie van Staatsspoorwegen — en in het bijzonder van de hier gestationeerde ambtenaren en beambten — ondervonden, welke maatschappij nog de machineloods en eene loods aan het station ter beschikking der vluchtelingen had gesteld.

Hoewel na eenige dagen het overgroot aantal vluchtelingen luwde, moest toch aan ruim 14.600 behoeftigen het noodige voedsel en kleeding worden verstrekt. Deze menschen waren over verschillende scholen, schepen, loodsen en kamertjes verspreid.

Onderwijzeressen en onderwijzers, zoomede een groot aantal dames en heeren, te veel om afzonderlijk te noemen, verleenden hierbij hunne hulp.

In een der lokalen van School C, was eene volslagen vleeschhouwerij ingericht en het was een interessant gezicht op de speelplaats de groote fornuizen en kookpotten te zien waarin de soep werd bereid, alsook in de andere lokalen de lange rijen vluchtelingen, die telkens bij gedeelten kwamen aanzitten om zich de heerlijke soep met blijkbaar welgevallen te laten smaken.

Doch ook de spijskokerijen van het Gasthuis en van de St-Vincentius Vereeniging hebben geregeld in de behoeften voorzien, en aan duizenden een warm maal verschaft. Zooals hiervoren werd opgemerkt, werd Vlissingen geleidelijk ontlast, doch de totale bevolking bleef niettemin naar verhouding te groot, daar behalve het genoemde aantal behoeftigen, aangenomen mag worden, dat zich bovendien 4000 personen — volwassenen en kinderen — hadden gevestigd, die zelf in hun onderhoud konden voorzien.

Ook de overstelpende drukte aan het station was geenszins verminderd; deze

heeft integendeel maanden geduurd. Door hare ligging is onze gemeente aangewezen op het vervoer van en naar Zeeuwsch Vlaanderen, terwijl de duizenden Belgen, die een goed heenkomen naar Engeland hebben gezocht, bijna uitsluitend van de booten der Maatschappij «Zeeland» hebben gebruik gemaakt. Ook voor laatstgenoemde personen moest zorg worden gedragen, daar zij soms verplicht waren dagen te wachten, eer er scheepsgelegenheid was (1).

En zoo was het nu in alle grensgemeenten en zuidelijke plaatsen en ook verder het land in, maar Vlissingen behoorde toch tot de meest drukste steden.

Kerkuitgang op het eiland Walcheren in Zeeland

Bulcke deed dus wijs eerst voor logie's te willen zorgen.

— Wel, hoe ik er niet eer aan gepeinsd heb, zei hij, toen hij met zijn vriend aan de sluisen stond. Ik heb hier nog kennissen, Pannenaars en Oost-Duinkerkenaars.

— Hier in Holland! Maar vluchtelingen dan ook.

— Neen... menschen die hier in tijd van vrede ook wonen, Belgische loodsen. Wacht eens... Er zijn Zonnekeyns, Timmermans, Maesen... We gaan naar een van die familie's. Ze moeten hier wel bekend zijn.

(1) Naar het verslag van het provinciaal Comité.

— Loodsen, zei een burger, dien ze aanspraken, wel, ga dan maar in de buurt van de Coosje Busjestraat en den boulevard zoeken.

— Hoe noemt ge die straat? vroeg Bulcke.

— Coosje Busjestraat of anders gezegd de Oprit.

— En is dat een boulevard?

— Neen, maar de boulevard is er vlak bij. En daar wonen allemaal Belze loodsen, en zullen ze je natuurlijk terecht helpen... Er zijn er zooveel met den zelfden naam en ja ze komen meest allemaal van De Panne of dien kant... Of weet je wat, op den boulevard is hun societeit, ga daar heen, vlak bij 't standbeeld van

De Ruiter... Daar helpen ze je natuurlijk terecht. En deksels, waar zijn nou m'n zinnen, er zijn altijd loodsen aan 't station hier, want ze doen veel voor de vluchtelingen, dat moet ik zeggen. Kom eens mee...

De gediensstige burger keek even rond.

— Ha, daar hebben we den baas, zei hij na een tijdje, en hij wees mijnheer Van Damme aan. Die is president van de societeit.

De Vlissinger bracht de twee reizigers bij den genoemde, die hun dadelijk op hartelijke wijze te woord stond. En Bulcke en Borgers hoorden hier in Zeeland weer hun eigen Vlaamsch, en dat klonk bij 't uitheemsch hun zoo vertrouwelijk

en gemeenzaam, dat de dompelaar van Eessen dadelijk zijn hart uitstortte en vertelde waarom hij eigenlijk was gekomen.

— Er zijn zooveel gewondesoldaten aangebracht, sprak Van Damme. Maar als je daar zelf naar zoeken moet, dat is geen werk. We gaan je logement bezorgen, ik neem je adres op, stuur er een man op uit, en breng je nieuws. Een beetje geduld dus.

— Ziet ge 't wel, dat we overal goede menschen vinden, zei Bulcke. Houd moed, vriend, ze helpen ons van alle kanten.

Vlissingens station ligt ver van de stad en op beide wegen, die er heen voeren, langs de Keersluis en de Palingbrug, vloeide voortdurend in beide richtingen een onophoudelijke menschenstroom, wat aan een begankenis in Vlaanderen deed denken. Een uur na hun aankomst zaten Bulcke en Borgers in de woning van een Belgisch loods op den boulevard en zagen ze door het raam den Scheldemonst, waarover de schemer reeds zakte.

— Knokke en Heist liggen al in den avond verdoken, zei hun gastheer. Als 't klaar weer is, zien we van hier de pier van Zeebrugge en den toren van Blankenberge. En dan vliegen onze gedachten altijd veel verder, naar Nieuwpoort en De Panne, onze eigen streek.

Want de meeste loodsen waren kinderen van 't Duinenland (1), zonen en hun vrouw, dochters van visschers uit De Panne, Coxyde, Oost-Duinkerke, Nieuwpoort, anderen van Oostende. Ze vormen een Vlaamsche kolonie te Vlissingen, waar ze gestationeerd zijn voor hun dienst, zooals er ook enkelen te Terneuzen wonen. De meesten bezitten hun eigen flink huis, want het vak bezorgde hun zekeren welstand. Er moest hard gewerkt worden, 't leven eischte veel inspanning en volharding, te meer daar men de mededinging met het Nederlandsch loodswezen had te doorstaan. Maar een ruim loon verzoette den arbeid. De loodsen hadden op den boulevard een ruim lokaal, het gebouw hunner «societeit» Unie. Beneden was de wacht met de kooien, boven het koffiehuis waar men ook vergaderingen hield en nu en dan

feest.

Menige Belgische loodsen-dochter huwde een Hollandsch jonkman en een zoon nog in De Panne of Oostende geboren, werd het volkomen eens met een Zeeuwsch meisje, zoodat familie's van beide naties zich vermengden, maar toch behield de kolonie op zich zelve haar Vlaamsch karakter.

Uit veel gezinnen stond thans een jongen aan den IJzer en anderen zouden weldra met de mailboot vertrekken om eveneens het land te gaan verdedigen, daar waar de wieg stond van hun eerlijk, stoer geslacht. De namen uit de legerberichten waren zoo bekend en wekten een vloed van herinneringen, en men kon zich de plaats voorstellen waar nu de geweldige worsteling geschiedde.

Borgers zat van dien strijd te vertellen en andere loodsen kwamen luisteren, want de Eessenaar was als een rechtstreeksche bode uit dat eigen gewest, waar nog zooveel geliefden woonden, om wien men nu bekommerd was.

Den volgenden dag tegen den noen, werd Bulcke op de societeit geroepen. De Belgische loodsen hadden ook een vluchtelingwerk ingericht en hielpen duizenden landgenooten. Ze onderscheidden zich door hun toewijding en naastenliefde, brachten zwervers onder dak, verschafften hun voedsel en stonden ze met raad en daad bij. Dat ondervond ook Borgers, want toen Bulcke terugkeerde, zei hij: «Ik heb nieuws.»

— O, waar is René? riep de vader bevend van plotsche ontroering. Leeft hij nog?

— Ja, ja!

— Maar is het waar! Er is toch slecht nieuws, want zij riepen u alleen, opdat ge het mij voorzichtig zoudt zeggen, he?

— Wees nu eens kalm... René is gekwetst, ja, maar dat wist ge al.

— O, God, waar is hij? En is hij zwaar gewond?

— Straks zult ge hem zien. René is in 't hospitaal te Middelburg. Ja, hij is ernstig gewond, maar er is nog hoop, veel hoop, dat hij geneest.

— Neen, neen, ge zegt me niet alles, hernam Borgers met een snik. O, vriend, verduik me niets, ik heb al zooveel tegen gekomen, zoo oneindig veel in deze dagen... ik kan nu ook 't ergste hooren.

— Ik heb u alles gezegd wat ik weet. En nu gaan we er heen...

— Seffens?

— Ja, kom, we vertrekken, maar ge moet u tot kalmte dwingen, vooral voor René zelf...

Ze namen op het Betje Wolfplein de tram naar Middelburg en in een half uur bereikten ze de hoofdstad van Zeeland, waar natuurlijk ook veel vluchtelingen verbleven en zelfs reeds op de Wal een Belgische school geopend was door den heer J. De Maeght, onderwijzer te Schaarbeek. Men zag in den speeltijd de knapen en meisjes onder de statige boomen van 't abdijplein, dat overheerlijk, oud middeleeuwsch hoekje, herinnerend aan de dagen toen in het sierlijk gebouw nog monniken woonden en de stichting veel goederen bezat ook in Vlaanderen, zooals 't Hof te Middelburg, waaruit later de nog bestaande gemeente ontstond. En Middelburgs fraai stadhuis daar op de eigenaardige markt herinnerde het niet aan Vlaanderens glorie, gewrocht als het was van Keldermans uit de Mechelsche familie, die zooveel kundige meesters leverde en ons Antwerpens kathedraal schonk, en daar aan de Ooster-Schelde den kloeken Zierikzeeschen Sint-Lievenstoren bouwde.

Nu hing er zooveel leed in de oude, bochtige straten, achter die sierlijke gevels... Borgers en zijn gezel stonden aan het hospitaal.

— Och, Heere, zou hij waarlijk hier zijn, stamelde de vader ontroerd.

— Kalm nu, ter wille van uw jongen, zei Bulcke zacht. Ik zal eerst bij hem gaan. We mogen hem niet doen verschieten, dat zou slecht voor hem kunnen zijn.

Ze werden door een zuster ontvangen. Deze hoorde den naam en vroeg dan, Borgers aankijkend: «U zijt de vader.» De arme man knikte en zei angstig: «Is hij zwaar gewond, jufvrouw?»

— Uw zoon moet veel rust hebben, daarom zal ik er u maar even bij kunnen laten, u alleen... den anderen heer niet.

— Is het zoo erg met hem?

— We hebben goede hoop... maar ja, hij is erg gewond geweest.

— O, zeg maar alles... ik heb al zooveel geleden, ginder aan den IJzer, en ik ben gekomen om hem te zoeken.

— Hij was gewond in het been en te lang onverzorgd gebleven en om hem te redden, heeft de dokter hem moeten opereeren; dat is heel goed gegaan... De dokter heeft zijn rechterbeen moeten afzetten...

— Och, Heere, mijn arme, arme jongen toch! snikte Borgers. Zijn been kwijt. Maar zal hij nu genezen?

— We hopen het... maar uw zoon moet veel rust hebben... na zoo'n operatie is er altijd koorts, temeer daar hij al zwak was van afmatting, van die lange, pijnlijke reis.

— O, breng mij bij hem! stamelde de vader. Zie, ik veeg mijn tranen af en ik zal mij wel kloek houden, 'k belove 't u. Ik wete, dat het noodig is, dat ik hem koerage moet inspreken... Maar breng er mij nu bij.

— Goed, maar dan zal ik hem even eerst waarschuwen, dat is beter.

En Borgers wachtte. Hij beet zich op de lippen, om zijn verdriet te verduwen, de snikken te weerhouden. Hij wilde hard zijn, en och zijn gemoed schreide.

— Er is nog veel hoop, heeft de zuster gezegd, sprak Bulcke op stillen toon. Er loopen er zooveel met één been... 't Is erg, zeker, maar als ge hem dan toch zoo kunt terugkrijgen.

— Och, Heere, ja, maar 'k vreeze, dat ze 't ergste voor mij verduiken.

— Ge moogt nu toch ook niet 't slechtste peinzen...

Maar wat baatte het hier te bemoedigen en te troosten, wat waren woorden tegen 't gevoel?

De zuster keerde terug en wenkte Borgers.

— Weet hij het? vroeg deze.

— Ja, O, hij is zoo blij... maar hoor eens, vertel hem nu geen nare dingen... niets van den oorlog. U zei, dat u van den IJzer komt... maak hem nu niet bezwaard door allerlei slechte berichten.

— Neen, neen...

— En niet lang blijven. U kunt elken dag terug komen, voor een kort bezoek. We moeten nu verstandig zijn.

Dan ging ze den bevenden man voor over een lange gang naar een groote zaal, waar rijen bedden stonden. En als in een zweem zag Borgers bleke wezens, verbanden, tot alles voor zijn blik wit werd, een reusachtige vlek blankheid...

— Vader!

(1) Juist daarom wijden we wat meer uit over de vluchtelingen te Vlissingen.

Groote hemel, hoe trof hem dat woord, die kreet uit 't hart, die roep van verlangen en liefde.

Een hand werd naar hem uitgestrekt. Borgers greep die, en nu eerst durfde hij kijken en herkende hij zijn zoon... Wat schrok hij, bij den aanblik van dat bleek gelaat, waarin de oogen zoo diep lagen.

— Mijn jongen, mijn jongen, snikte hij, maar dan vermande hij zich en beet eer op de lippen.

— En moeder? vroeg René... Waar is ze nu?

— O, veilig...

— Maar Eessen moet in het vuur liggen... 't is vlak bij Dixmuiden.

— Moeder is niet meer te Eessen. Ze is te Torhout.

— O, gelukkig! En Helène... en Marie?

— Uw zusters zijn bij uw moeder. Maak u over hen niet ongerust!

Neen, de arme vader kon het niet vertellen, hoe zijn kranke vrouw in den stinkenden brouwerijkelder lag, onder de terreur van den vijand! Hij moest het voor dien van koorfiss bevenden kranke verzwijgen, hoe hij uit zijn beschoten huis was gevlucht, zijn vrouw ijlings heen dragend, terwijl daar in 't ronde de vlammen woedden en de granaten ontploften. Hij kon hier niet spreken over die foltering aan het kerkhof, toen een Duitsche geweldenaar het leven van onschuldigen eischte... Hij moest zijn zoon gerust stellen en verhaalde dat het gezin tijtjids vertrokken en niet mishandeld geworden was.

— Vader, ik zal niet meer kunnen werken als vroeger, zei René eensklaps. Weet ge het van mijn been?

Hij wees naar de dekens, die opbultten waar het dijk verband was.

— Ja, René, ik weet het... als ge maar geneest!... Maak u niet bezorgd om het werk... Als God ons den vrede verleent en onzen jongen terugschenkt, zullen we gelukkig zijn!

— Kan moeder niet eens tot hier komen?...

— Nu is 't moeilijk, zoo lang als de slag aan den IJzer duurt. Maar die oorlog moet rap eindigen. De Duitschers zullen terug geslagen worden... en dan ons land verlaten...

— O, ik zou moeder zoo gaarne eens zien!

— Ja, kind, en moeder u... Een beetje geduld... En intusschen zijt ge goed genezen...

— O, ja, de dokter zegt het ook, dat ik beter word... Ik had den moed al verloren.

En René vertelde, hoe men hem ee in het hospitaal vergat, toen het heele leger Antwerpen verliet. Maar eenige soldaten hadden hem geholpen en meegevoerd op een wagen over de Schelde. Doch dan was de terugtocht afgesneden. En men moest naar Holland vluchten. Hier was men zeer goed voor hem geweest, maar hij had veel afgezien toch, eer hij in 't hospitaal lag.

— Hier zijn ze als engels voor mij, zei hij dankbaar. En ieder spreekt onze taal, de dokter, de verpleegsters, zulk schoon Vlaamsch en dat klinkt nog zoo zoet...

Zoo sprak de lijder, wat opgewonden door dit onverwacht wederzien. Maar de zuster kwam nu Borgers verwittigen, dat het al lang genoeg was geweest.

— Uw vader komt morgen terug, zei ze tot René. We moeten verstandig zijn en den dokter gehoorzamen hé?

De zieke knikte. Hij was als een klein kind geworden.

Borgers kuste hem en had dan een geaarwording, alsof hij zich losscheuren moest van dit beddeke. Nooit, neen nooit had hij zoo de liefde voor zijn kind voelen trillen als thans.

Met Bulcke stapte hij door Middelburgs straten. Op de markt, aan den boekwinkel van De Boer stond de menigte het oorlogsbulletijn te lezen met de laatste berichten van den wereldkrijg. Bulcke wierp er ook een blik op.

— 't Gaat nog altijd goed, zei hij tot zijn vriend. De Duitscher geraakt er niet door. En dan moet hij toch terug. Hij kan dat niet volhouden.

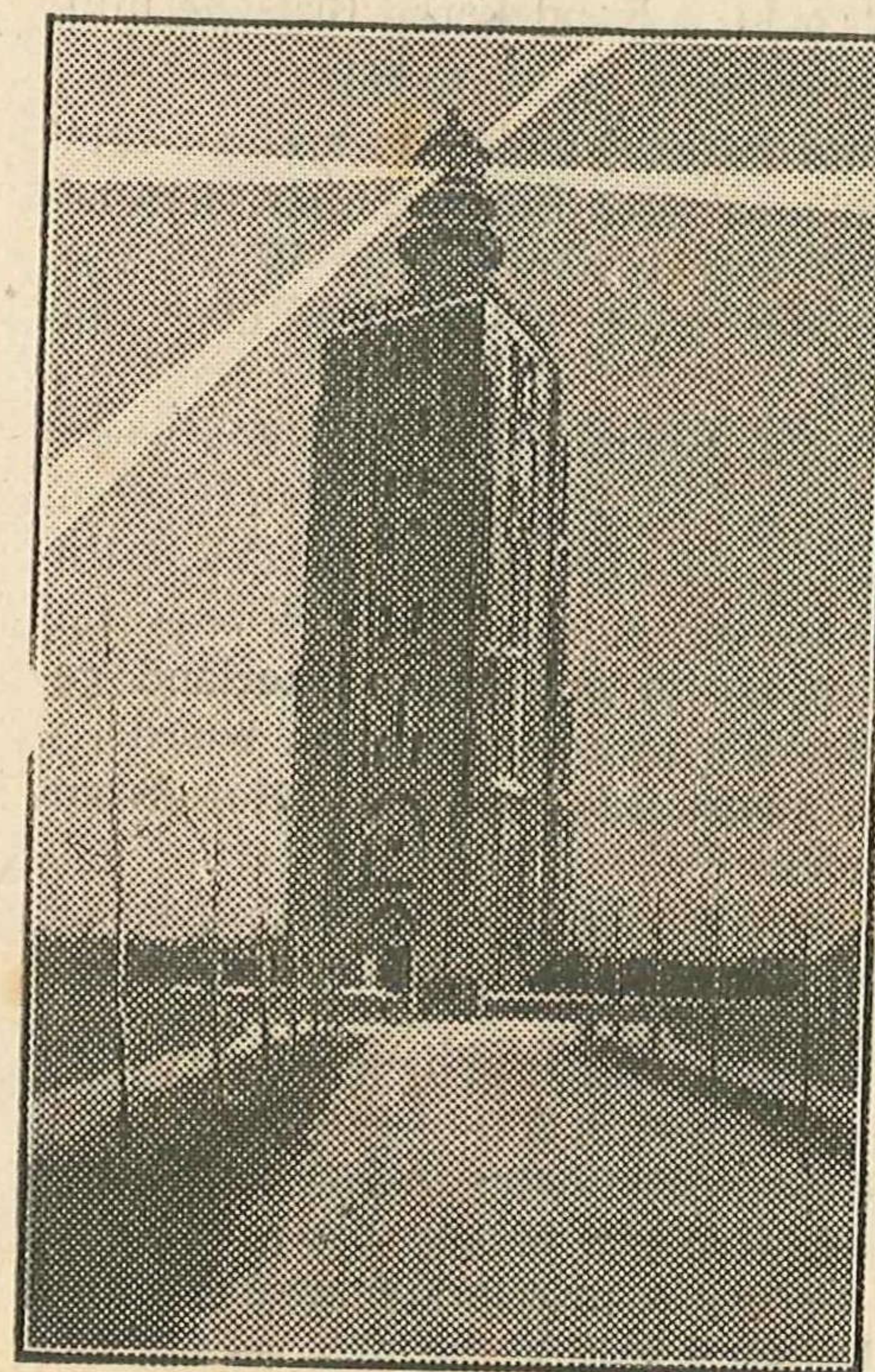
Maar Borgers was met zijn gedachten nog in 't hospitaal en luisterde maar vaag... En dan nog... wat kon men op zoo'n papiertje van den gruwelijken oorlog melden? Dat alles goed ging... Doch het sprak niet van de verschrikkelijke verliezen, van de wagens vol verminkte soldaten, van het bloed, dat den grond kleurde, het gaf geen denkbeeld van de doden, welke bij hoopen vielen, geen denkbeeld van al het burgerleed als in het pesthol te Eessen en elders...

De tram voerde de twee mannen naar

Vlissingen terug en Borgers verlangde al weer naar den volgenden dag, om bij zijn zoon toegelaten te worden...

Eenige dagen gingen voorbij. 't Weer was zacht en zelfs de vluchtelingen genoten van de laatste schoone dagen, die dit booze jaar nog schenken wilde, eer het guur seizoen begon. En Walcheren was bevallig met zijn herfststooi, met het goud in de hagen, langs de smalle, kronkelende, wikkkelende wegen, in de boomgaarden om de zindelijke hoeven, in de parken der buitenplaatsen.

Veel Belgen te Vlissingen wandelden langs den Koudekerkschen weg, den aangenaamsten bij de stad. De loodsenzonen in het leger, ginds aan den IJzer,

De Vuurtoren van Westkapelle (Walcheren)

schreven er over in hun brieven, rijmde er van in hun soldatenliedjes.

De Koudekerksche weg! Is hij niet als een brok uit het leven der Hollandsche en Belgische Vlissingers... en ja ook uit hun sterven zelfs, want langs daar geschiedt immers de laatste reize, die naar de begraafplaats, welke Vredeshof heet. Maar de paartjes, die langs den Koudekerkschen weg, arm in arm, koozend voorttrekken, zien niet naar de zerken en kruisen tusschen het groen; voor hen belooft het leven nog alles. En de wande-

ling geniet reeds eeuwen deze voorkeur. We lezen er van in een oud boek over Walcheren, de « Arkadia », een werk van Mattheus Gargon, predikant en rector te Vlissingen, omtrent het jaar 1716.

De dominee laat eenige jongelui Walcheren rondrijden in een speelwagen en 't eiland wordt er beschreven op een « zoetvoerigen trant, onder zedige liefkozerijen, stichtelijke bespiegelingen ».

Er is niets nieuws onder de zon en nog altijd kunt ge op den Koudekerkschen weg « zedige liefkozingen » zien. Maar of die minnende paartjes fluisteren zooals Floris en Izabella het in dit boek nabij Der Boede deden, betwijfel ik.

— Gij hebt uit mijn oogen, beminde Izabella, het innig genoeg van mijn hert kunnen lezen, en, schoon ik mijn vreugde zoude willen ontveinzen, mijn volvroolijk gelaat zoude mij verraden en zeggen, dat gij mijn zoetst verlangen zijt.

Aldus Floris. En hij is ongeduldig, want hij voegt er bij: Stel hoe eer hoe beter eenen dag tot ondertrouw.

— Hoe dus haastig? Wij hebben tijds genoeg, stribbelt Izabella tegen. Spreek mijne voogden en hun besluit zal mij welgevallig zijn, hoewel ik nog liever wilde wachten en zoo gewichtige zaak zoo schielijk niet beginnen kan.

Floris beweert, dat hij Izabella te veel acht, om haar in iets te mishagen, maar — voegt hij er bij — vergeef het mij, zoo ik ongeduldig ben om te bezitten, daar ik zoo na verlangd heb, en ieder oogenblik een eeuw rekene, dat ik u derven moet.

En toen kwam 't overig gezelschap hun « liefkozerijen » storen.

Ge ziet het, in dat opzicht is de Koudekerksche weg nog niet veranderd, al zal men minder hoog praten. Doch nog altijd vezelt Floris er van liefde en luistert Izabella toe.

En nu in 1914 ontmoetten er ook Belgische Florissen Zeeuwsche Isabella's en omgekeerd.

Wat wilt ge? 't Was oorlog... Ja, maar het oude, weer altijd nieuwe lied wordt ook in dagen van druk en smart gezongen; de liefde stoont zich aan geen historie. En menige vluchteling vond in den vreemde een vrouwtje, menige Hollandsche, Engelsche en Fransche zou later mee naar België trekken.

In vroeger eeuwen zag de Koudekerksche weg er toch anders uit, zooals trouwens gansch Walcheren.

In de « Arkadia » wijst Heerman, die de gids van de reisgenooten is, vlak bij Vlissingen een huis en noemt het « 't Zwemmend Paard ». Die naam komt van een aardig voorval, van een paard, dat naar den overkant was verkocht, maar al zwemmend over den Scheldemond naar zijn ouden stal terugkeerde.

« Ziet », vervolgt Heerman, « daar ligt Zwanenburg, in die boomen en steekt zijn torens boven duin en dijk vermaaklijk op; het schijnt zijn naam ontleent te hebben van de zwanen in de breede watergrachte, en dat heerlijk lusthuis nog heerlijker maken. De heer Ingels liet het bouwen en met schoone kameren, moeshoven, bloemperken en wandelaarijen verciere ». Zoo was het Zwanenburg, waar men nu 's zomers door de velden wandelde en 's winters soms schaatsen reed.

Ieder kent de hoeven « Groot-Lammerenburg » en « Lammerenburg ». De Vlaamsche schilder Gerard Jacobs zat er nu te werken.

Luister wat Ewoud in 1716 er van verhaalt: « Die torens zijn van Lamrenburg of 't huis van den heer Lampsins, in zijnen tijd een van de grootste en machtigste kooplieden van Zeeland. De koning van Frankrijk vereerde hem met de ridderlijke waardigheid, en, als men een alverkwister beschrijven wilde, plagt men te zeggen « al hadde hij 't goed van Lampsins, hij zoude het doorbrengen ». En verder vertelt hij van « de boomen en bloemen en lustprieelen, en de drie of vier boschkens als doelhoven geplant. »

Van het prachtig buitenhof bleven alleen hoeven over... En zooveel kasteelen zijn op Walcheren verdwenen!

Van Koudekerke naar Middelburg wandelend, komt men dicht bij het slot « Ter Hooge », dat den tijd en de oorlogen trotseerde, aan een hoekje « Steenhove ». Maar waar is Steenhove, « 't heerlijk en gemaklijk lusthuis » met « seer schoone hoven, thuin, boomgaarden, dreven en plantagiën omcingt »?

Het gebouw had zestien kamers, een fraaien, hoogen toren met « treffelijk uurwerk en slaende klok, met de groote klok van Middelburg meest nauwkeurig

overeenkomende. »

Alles gesloopt. En zoo met veel buitenplaatsen!

Nog sterker dan Smallegange in zijn tijd mogen wij het zeggen, « dat nu meest de landman arbeidt, daer de grooten des weerelds eertijds in hare pracht en weelde saten. »

Koudekerke, een der schoonste heerlijkheden van 't eiland. De tijd der heerlijke rechten is voorbij, en gelukkig. Koudekerke is nu een mooi dorp. Om de kerk ziet men tal van zerken, met Engelsche namen. Sommigen meenden, dat daar Britten lagen in 1809 bij hun bekende landing op Walcheren door koorts weggemaaid. Wie op de datums let, begrijpt, dat zulks 't geval niet kan zijn. Het zijn graven van Engelschen, die op Walcheren gevestigd waren. Toch rusten ook op Koudekerke Britsche militairen, destijds er bezweken.

En nu in den grooten oorlog van 1914-18 zou men weer Engelsche strijders begraven rond de kerkjes van Walcheren, zonen der vloot, die de zee hier aanspoelde...

O, welke weemoedige gedachten bevingen ons als we Walcheren doorkruisten, en herinnerd werden aan de verwoestingen van den oorlog, maar tevens aan hetgeen nu in ons eigen IJzerland gebeurde. We kwamen aan een boerderij. Op de poort lazen we: « 't Hof Krommenhoeke ».

En Krommenhoeke heet 't gansche gehucht. 't Is een vervallen dorp. De kerk moet tijdens den beeldenstorm verwoest zijn. Wis was 't geen kathedraal, maar meer een groote kapel, zooals bijna iedere ambachtsheer er een bouwde, en er dan een eigen priester of kapelaan aanstelde, die dagelijks de mis las en voor 't zieleheil van 't overleden geslacht bad. Op 9 November 1800 is de bouwval van 't bedehuis door een geweldigen orkaan, die ook veel molens omsloeg, neergeworpen.

— Daar lag 't kerkhof en zal ook wel de kerk gestaan hebben, zei me een vrouw en ze wees me een nog hobbelig stukje bouwland. Voor twee jaar was 't wei, en nog altijd haalt men er steenen op. Men begroef er tot in 1869.

Nu is Krommenhoeke een wijk van Biggekerke.

Ge hebt daar Hoogelande. Een rond

eilandje, door een wal, een haag, en dicht geboomte omgeven, zoo dicht, dat men nu de grauwe ruïne van een kerk slechts moeilijk onderscheiden kan. Een poort tusschen een laag, scheefgezakt muurtje geeft toegang tot 't eilandje, 't oude kerkhof. Maar welk een romantisch hoekje, zoo afgelegen, zoo eenzaam, waar alleen 't windje door de hooge heesters ruischt en de vogels sjilpen.

Eens was Hoogelande een dorp. De kerk was gebouwd in 1189. 't Plaatsje moet maar klein geweest zijn, en hoe het gestorven is, weet ik niet. In oude geschriften vond ik behalve een opsomming van de edele heeren van Hoogelande — een lijst, die ik u bespaar — niets anders dan de vermelding: « meest onbewoond en vervallen ».

En dan Mariakerke... Dit gehucht is meer bekend, want 't ligt aan den straatweg Middelburg—Vlissingen, Biggekerke, Domburg. Maar weinigen, die het voorbijrijden, zullen vermoeden, dat ze ook hier op een tot buurt vervallen dorp zijn.

Sinte-Mariakerke heette het lang geleden, en 't had een eigen kerkje, met eigen geestelijke; en de overledenen werden ter ruste gelegd op 't eigen kerkhof, nu een stuk land met boomen bezet. Ik moest vragen waar dat oude kerkhof was.

— Je staat er voor, zei me een vrouw, die verklaarde op Mariakerke gewonnen en geboren te zijn. Ze had dat kerkhof nooit als zoodanig gekend, maar er haar ouders wel van hooren spreken.

De rustplaats der dooden is « opgeruimd » en de gebeenten der afgestorvenen verzamelde men in een kuil.

Eenige munten en oudheden, daar uit den grond gehaald, werden beschreven in de « Revue Belge de numismatiques », jaargang 1888, door Marie de Man van Middelburg.

En zoo zouden we kunnen voortgaan... Wonderlijke overeenkomst met 't IJzerland, waar we ook telkens tot gehuchten vervallen dorpen, ruime kerken van kleine gemeenten ontmoetten, ja, dezelfde namen hoorden... 't Was immers dezelfde landstrook aan de zee, hetzelfde duinenland...

Maar wat we daar uit der vaderen tijd behielden, werd nu neergebonkt, ver-

nield in een oorlog als nooit te voren. Walcheren verloor tientallen buitenplaatsen, omdat de eigenaars door Napoleon's tijd verarmd waren... Ook over Vlaanderen daalde thans de ruïne...

Zoo schetsen we na Zeeuwsch-Vlaanderen even het eiland, dat het asyl was voor duizenden landgenooten, waar we menigmaal aan de groeve van Ententestrijders stonden (1); waar we van de duinen de Britsche oorlogsschepen bemerkten en Zeebrugge zagen beschieten.

Hoe dikwijls klonk tijdens den oorlog bij vergaderingen van Belgen, in de Sociëteit der loodsen, te Vlissingen, het lied van De Panne:

« Wij zijn de kinderen van 't Duinenland »

Meester Deprez van Bixschoote had het geleerd aan hen, die het niet kenden... De loodsen behoeften het natuurlijk niet te leeren... En had het niet een bijzondere beteekenis, nu ook dit lokaal dikwijls stond te trillen in het kanongebulder van 't Duinenland...

Ja, Walcheren was een troostvol verblijf... En van Zoutelande vond de blik bij helder weer de torens van Brugge... en dat reeds was een genot voor zooveelen, die uit hun gewest waren gebannen.

Bulcke trachtte zijn vriend mee te krijgen op wandeltochten, want Borgers zat het liefst voor een raam van zijn kosthuis over den stroom te staren in de richting van Vlaanderen... Dan dacht de arme man aan zijn kranke vrouw en stelde hij zich zelf allerlei vragen, waarop hij geen antwoord kon krijgen. En als hij dan toch aan 't dringend verzoek van Bulcke voldeed en dezen vergezelde op den Koudekerkschen weg of door binnenpaden naar Sauburg, waar het graf van Marnix van Sint-Aldegonde, Antwerpen's voormaligen burgemeester, ook aan roerige tijden herinnerde, en aan een ingesluimerde Scheldekoningin gelijk thans, dan hoorde de bezwaarde Eessenaar immers toch door de lucht het nooit zwijgend kanongebulder van zijn streek, ja, van zijn eigen dorp! Overal, overal achtervolgde hem dat zelfde grijnzend spook...

René's toestand bleef dezelfde. De lij-

(1) De stad Vlissingen schonk daarvoor een afzonderlijk terrein op een eereplaats van « Vredenhof », waar een gedenkteeken aan hen die er rusten en tevens, an de roerige tijden herinneren zal.

der ging niet vooruit, en, de vader wilde of durfde niet vertrekken, alvorens zijn zoon buiten gevaar was. Zoo kropen de dagen traag voort. Bulcke bleef eveneens te Vlissingen, hopen, dat de Duitschers uit Vlaanderen zouden vertrekken. Men hoorde immers, dat de IJzerslag met een nederlaag voor den vijand geeindigd was... Deze zou nu nog eens bij Ieperen beproeven om door te breken. En ieder meende, en de zoogenaamde ingelichten, de herbergklappers, « les orateurs de cabaret », die ook onder de vluchtelingen niet ontbraken, wisten het te verzekeren, dat 's keizers troepen bij mislukking minstens tot achter den Rijn moesten wijken.

Bulcke stelde dus zijn reis naar Engeland uit, hopen, dat deze niet meer noodig zou zijn. Dan vernam men, dat Dixmuiden gevallen was. Bulcke wilde het bericht voor zijn vriend verbergen; het stond op een bulletijn voor het raam der « Vlissingse Courant », aan de Kleine Markt... Maar de loods kwam er mee thuis.

— De Duitschers hebben Dixmuiden gepakt, herhaalde Borgers ontsteld. Dan zullen ze vooruit gaan... 't Is nu de beurt aan Veurne!

Hij kocht een dagblad en las van den geweldigen strijd en werd weer onrustiger. Hoe zou het te Eessen vergaan zijn! Zulke toestanden, al die verschrikking, en geen nieuws kunnen krijgen. Er niet heen mogen gaan! René wachtte elken dag met ongeduld, zooals een kind naar zijn moeder verlangt... En hij berde maar niet...

Half November was voorbij. Het weer werd guur... Dikwijls joegen over den Scheldemond onstuimig de golven of dan weer was de stroom in een sluier van miezerigen regen verborgen... Soms was de boulevard door den fellen wind bijna ontoegankelijk, en zag men er geen wandelaars; de Belgen, die de loodsensociëteit wilden bezoeken, stapten er langs de achterzijde binnen, de trap op. Zekeer morgen riep een telegram Borgers naar Middelburg.

— Och, Heere, René zal erger zijn, stamelde hij ongerust. Leunend op den arm van zijn vriend, sukkelde hij naar de tram. De storm joeg door den Oprit, gierde langs de Badhuisstraat en de menschen, die er tegen in moesten, liepen

gebogen om de kracht van den hevigen wind te weerstaan. De boomen aan den Middelburgschen weg zwiepten hun naakte takken; de laatste bladeren lagen te vergaan in slijk.

Grauwe wolkengevaarten zeilden over het eiland en bijna wit stak de abdijtoren tegen de donkere luchten af. 't Was een allertriestige reis. Angstig, half schreiend kwam Borgers in het hospitaal aan.

— René is vannacht veel erger geworden, zei de verpleegster. We durfden niet op u tot van middag wachten. En ook hebben we den priester laten komen. Hij heeft uw zoon bediend.

— Och, Heere, zal mijn jongen sterven?

— Helaas, de dokter heeft alle hoop verloren. 't Is een zware slag voor u, maar in 't belang van René zelf, moet ge u sterk houden en hem de laatste uren verlichten.

— De laatste uren... En zijn arme moeder...

— Ja, 't zijn vreeselijke tijden. Die ellendige oorlog toch!

Zoo geleidde de zuster hem naar de zaal. René scheen te sluimeren. 't Was echter reeds een begin van bezwijming, die den dood voorafging.

— Och, Heere toch, zuchtte Borgers, naast het beddeke plaats nemend. En hij zei half luid: René, mijn jongen, ik ben hier... uw vader... kent ge me nog?

Doch de jongeling kreunde slechts.

Nu lette de verpleegster op geen tijd. Borgers kon blijven, tot het laatste, het allerlaatste, want 't was wel de doodsstrijd, welke aanving, en dit jong, eenige maanden geleden nog zoo kloek lichaam sloopte. Maar het leven worstelde nog lang. 't Werd middag en nog reutelde de adem in de droge keel.

Vol liefde staarde de vader al maar daar zijn kind aan en hij bevochtigde telkens de lippen met wat wijn of veegde van het schoone, hooge voorhoofd het doodsweet af.

't Was stil in de zaal. De meeste gewonde Belgen waren genezen of goed herstellend, vertrokken, behouden, gered, al was de dood langs hen gegaan. Nu en dan hoorde men een gedempte stem op de gang, het sluiten van een deur... of daarbuiten den beiaard, die zijn zilveren klanken over de stad

stroomde; een wagen reed voorbij, een auto trompte, kinderen speelden in de straat.

Eensklaps davende het gansche gebouw. De ramen rinkelden luid...

— Ze schieten! mompelde de lijder, als ontwaakte hij plots uit een verdooving. O, laten we vluchten... vader, neem moeder toch mee... Moeder mag niet te Eessen blijven... wij weten wat oorlog is... Wacht niet te lang...

Dat waren woorden uit zijn laatsten brief naar huis, zooals hij verteld had, maar dit schrijven was niet meer toegekomen.

— Moeder, moeder! herhaalde de lijder.

— René, mijn jongen... ik ben hier...

Hij knipte zenuwachtig met de oogen. — Neen, neen... ge zijt vermoeid... rust maar, ik bleef bij u...

— Zeebrugge wordt gebombardeerd. 't Was iemand op de gang, die dit riep.

— Van den Langen Jan kunt ge het zien.

Maar dan verstierven de stemmen, terwijl buiten de donder geweldig scheen te rollen.

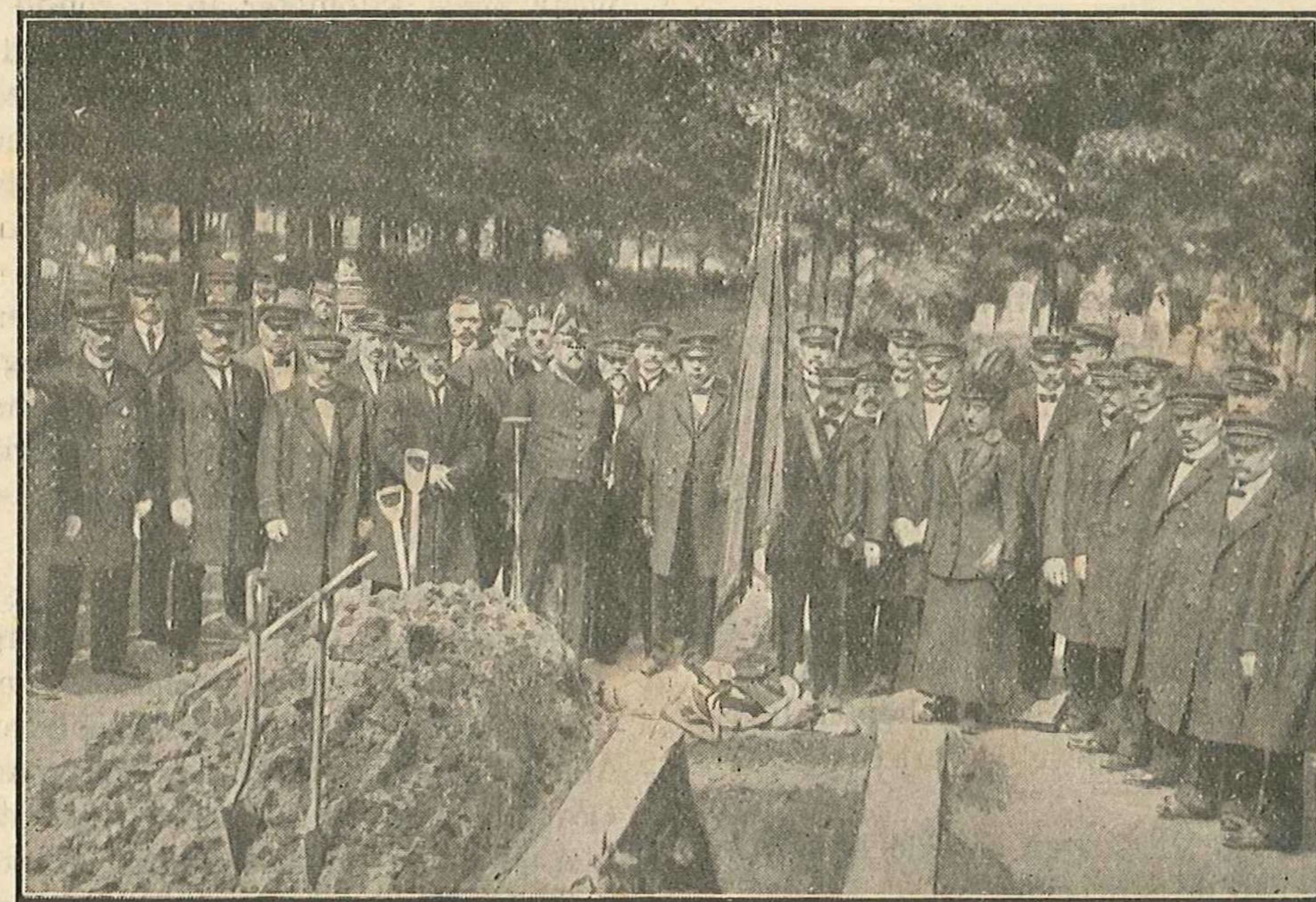
René lag weer stil en ademde zwaar. De verpleegster trad zachtjes binnen.

— Heeft hij u herkend? fluisterde ze.

— Ja...

— En nu dat akelig schieten zoo dichtbij. Heeft hij er geen last van?

— Hij hoorde het en begon over zijn

Belgische loodsens bij een begrafenis van een Engelsch zeeman te Vlissingen

uw vader. Ge kent me toch wel, zei Borgers zacht.

De stervende wilde zijn hand uitsteken, en zijn vader nam ze teer in de zijne.

— Vader, lispelde René... O, waar is moeder... komt zij niet?

Weer klonk een geweldige slag.

— Ze schieten...

— Ja, maar 't is ver af... Ge moet niet benauwd zijn...

— Maar moeder...

— Moeder is veilig...

— Wanneer komt zij... O, mijn hoofd is zoo aardig... en ik zie niet meer... ik zal toch niet blind worden...

moeder.

— Vannacht heeft hij ook zoo over haar geijld... Och, hoor toch eens, wat is dat vuur.

Opnieuw schokte de zaal en dansten de ramen in hun lijsten. Maar de beschieting duurde niet lang en weer werd het vreemd stil. De dag neigde ten einde en ook dit jong leven. Toen de schemer naar binnen viel, en in de nabijheid een avondklok luidde, werd de zwoegende borst rustig en hield het reutelen op.

— Och, René, René, mijn jongen, snikte Borgers, zich over zijn zoon buigend.

De verpleegster stak licht op en naderde het bed.

— Uw kind is overleden, zei ze ontroerd, al was ze gehard in het bijwonen van smartelijke tooneelen. Zijn sterfbed is kalm geweest. Druk hem de oogen toe.

Met bevende hand deed de vader het.

— 't Is zoo wreed, o, zoo wreed, zuster... Hij was zulk een braven jongen... altijd zoo goed en oppassend... alles voor zijn ouders... En nu moet ik dat aan zijn moeder gaan vertellen...

— Ja, die afschuwelijke oorlog!

Nog een lange poos stond Borgers zijn zoon aan te staren... Bulcke, die den ganschen dag trouw gebleven was, trad binnen... Hij maakte over het bleek gelaat het teeken des kruises, knielde op een stoel en bad... En dan nam hij met zacht geweld zijn bedroefden vriend mee... De storm van 's morgens had uitgewoed. 's Namiddags was het kalm weer geweest... en nu regende het bij wijlen, en voor Borgers schenen de theedichtjes, welke hier en daar door de ramen van burgershuizen blonken en waar omheen de leden van het gezin of bezoekers zich schaarden, pinkelende kaarsen van een sterfhuis...

In de tram spraken de menschen over het bombardement.

— 't Was op Zeebrugge...

— Ik stond te Damburg op de duinen en kon goed het flikkeren van de kanonnen zien. De Engelsche schepen lagen achter het Schooneveld, vertelde er een fier.

— En te Vlissingen zag de boulevard zwart van de menschen.

— En gaan de Engelschen nu zelf België kapot schieten? vroeg er een in den hoek, die blijkbaar de Britten niet kon verdragen, trouwens een historische vee-te in Nederland.

— Wat wil je, man... als de mof z'n eigen te Zeebrugge nestelt, zullen ze er hem met een vriendelijke uitnodiging niet vandaan krijgen!

— Och, de heele oorlog is ellendig...

Zoo sprak men in den daverenden wagen, maar niemand vermoedde hoe bij hen een vader zat, die al het wrange van den verschrikkelijken tijd proefde. Thuis gekomen, begaf Borgers zich dadelijk te bed. Hij wilde alleen zijn... alleen met zijn groote smarte...

In de woonkamer koutte men over de beschieting...

Duizenden hadden dien middag naar Zeebrugge gestaard... Voor de eerste maal, dezen 24en November, werd het bestockt... 't begin van een lange, lange reeks aanvallen...

Zeebrugge was al een tragisch punt, een verlenging van het IJzerfront, waar vooral de vliegers uit het kamp bij Duinkerke een geweldigen strijd voeren zouden, nu en dan gesteund door de Britsche vloot.

Zeebrugge! Ja, tragische naam... en tragische geschiedenis.

Vijf-en-twintig jaar geleden lag tusschen Blankenberge en Heist een eenzame, op vele plaatsen moerassige vlakte, waar twee kilometer in 't ronde geen huis te bespeuren was. Waterwild nestelde er in 't riet, meeuwen scheerden over de plassen en alleen verschenen er nu en dan jagers, wier geweerschoten de stilte verstoorde. 't Waren de zomeringen, waar volgens de legende Rooschaand huisde, de Lange Wapper der kust, de plaaggeest der bevolking, die allerlei gedaanten aannam, de menschen bij avond volgde, hun den schrik op 't lijf joeg en vooral ook de visschers treiterde.

't Is wel op dat punt, dat onze kust de grootste verandering heeft ondergaan, want daar legde men de haven van Zeebrugge aan. In 1866 ontwierp baron de Maere, schepene te Gent, een plan om Oost-Vlaanderens hoofdstad rechtstreeks met de zee te verbinden door een kanaal naar Heist. Te Gent wilde men er niet van weten.

In 1877 opperde dezelfde wilskrachtige man 't gedacht Brugge met de zee in gemeenschap te brengen door een korteren en meer modernen waterweg dan de vaart naar Oostende, en dadelijk ontstond er een vereeniging, om dit plan te bestudeeren. Er openbaarde zich veel tegenwerking, veel strijd, doch na lange besprekingen en een nauwkeurig onderzoek, werd in 1895 een wet gestemd, welke het graven van een zeekanaal en 't aanleggen van een haven goedkeurde.

Toen het nieuws 's avonds bekend werd, beleefde Brugge een historischen macht, zooals Julius Sabbe, die zoo krachtig tot deze overwinning meegewerkt had, het uitdrukte in een gedicht.

« De tijden keeren weer; de klokken zijn hun
[boden. —
Hebt ge, in de zwarte nacht de Zegeklok ge-
[hoord,
Van uit den toren, die daar, grijs, de nacht
[doorboort?...
't Is of haar stem een volk wil wekken uit de
[dooden!

En wat een schouwspel u ter Markt wordt aan-
[geboden? —

De scharen rukken aan, op 't eerste bronzen

Van vlaggen overwaaid, van wemelcht Fe-

Fantastisch, talloos, in den fakkelsmook, den
[gloord.
[rooden »

Men talmde niet met de uitvoering. Weldra was een leger van arbeiders, onder leiding van bekwaame ingenieurs, als wriemelende mieren aan 't werk in de eenzame vlakte; eerst werden de duinen geëffend, spoorlijnen naar Brugge aangelegd, loodsen, smederijen, timmermansplaatsen, nachtvverblijven, enz. opgericht. Men stelde vier machine's op, die elk 40,000 steenen per dag konden maken, en dat alles waren slechts voorloopige werkzaamheden. Men woekerde met den tijd, en nog geen tien jaar later kon reeds een vaartuig naar Brugge stoomen. De inrichtingen bestaan uit een haven te Brugge, een kanaal naar de kust en een haven aan zee, die in een binnen- en buitenhaven is gescheiden door een vermaarde sluis. De zeehaven heeft een uitgestrektheid van honderd hectaren en wordt tegen verzanding beschermd door een half cirkelvormigen, geweldigen muur van 2487 meter lengte en 74 meter breedte, gebouwd uit groote blokken beton, welke elk van 3000 tot 4000 ton wegen, waarop kleinere rusten van 55 ton. Langs dezen muur wisselt de diepgang af van 8 tot 11 m. 50.

Er is een station met dubbel spoor en staan hallen en kranen, en tot aan den vuurtoren op 't einde loopt een wandelweg, die dus bijna twee en een halven kilometer lang is. Het kanaal is tien kilometer lang, aan den waterspiegel zeventig meter breed en bij laag tij acht meter diep. De sluis bezit een lengte van 282 meter en een breedte van 20 meter. Zij wordt op beide uiteinden door een schuifdeur van een stuk gesloten. Het reusachtige werk, de onteigeningen inbegrepen, kostte vijf-en-vijftig millioen frank.

Maar helaas, Zeebrugge is een haven door België aangelegd en door Duitschers misbruikt.

We weten het, hoe Zeebrugge niet tieren wilde. 't Lag daar tusschen Blankenberge en Heist, zoo doodsich schier als 't gestorven zwijn. De reusachtige kranen op den muur, schenen ons altijd smee-kende armen toe, gericht naar de schepen, welke voorbij voeren en Brugge versmaadden.

Twée jaar vóór den oorlog schreef ik 't volgende over deze stille haven.

« We wandelden de kade van Zeebrugge op, beneden den muur. 't Was Woensdagavond en de « Duke of Clarence » lag vertrekken gereed. In de zomermaanden bestaat er immers een dienst tusschen Zeebrugge en Hull.

De trein van Brussel reed binnen; op de kade is er een station, met een ruime tolzaal, wachtzaal, buffet en bureelen.

... Als er geen boot aan den muur ligt, heerscht hier de stilte des doods. Nu spoedden de reizigers zich van het station naar 't vaartuig. Bijna allen Engelschen natuurlijk, de gewone typen, die we in de badplaats, te Brussel of te Antwerpen zien. Valiezen, pakken, hangtaschjes, dat spreekt van zelf en zonder fototoestellen reist men niet meer! Maar er waren ook gelukkigen, die dadelijk aan hun medereizigers koperen ketels, een koperen kruisbeeld, zooals men nog op vele Vlaamsche hoeven ziet, een koperen kandelaar vertoonden... oud koper van de Woensdagmarkt te Brugge. Een miss was fier op haar spellewerk-kussen, dat ze als een eigenaardigheid uit West-Vlaanderen's hoofdstad had medegenomen. Waarschijnlijk was ze ook in het bezit van kant, en ze kon nu in Engeland vertellen, hoe Brugsche kinderen, maagden, moeders, oudjes die vervaardigden, hoe bedreven ze zijn in het heen en weder gooien der kilosjes en het versteken der spelden. Maar ze zal niets weten te verhalen over lage loonen, vernepen bonstfassen, bedorven oogen... Men heeft haar niet verteld, dat arme stakkers kant maken van hun prillste jeugd tot de dood hen halen komt, dat moeders hun kinderen, slaapmiddelen toedienen, om ongestoord, over het kussen te kunnen blijven... en nog zooveel meer van volks-ellende, waar een Vlaming steeds aan herinnerd wordt... Ook hier bij 't vertrek van een boot.

De Engelsche matrozen stonden getzellig in gesprek, terwijl een kraanketting

manden in 't ruim liet, levensmiddelen, die morgen reeds door Engelsche huisvrouwen gekocht zouden worden.

Nog eenige reizigers kwamen aan.

Een signaal klonk, iets als een taptoe in onze kazernen. Zij, die niet mee reisden, gingen van boord. Veel afscheidswee ziet men hier niet. 't Zijn meest plezierreizigers, die naar hun land terugkeeren. Hier geen vader die zich achter een pilaar van de loods verbergt, omdat zijn kinderen aan boord « Father! Father! » roepen, zooals we eens te Antwerpen hoorden.

De « Brussels » van de Harwich was reeds te midden van den stroom en nog klonk de kinderkeret over het water en stond de achtergeblevene, een stoere man te weenen. Hier geen tranen zoo als bij 't afvaren van een Red-Star-boot! 't Zijn plezierreizigers, die naar hun « home » terugkeeren, 't zijn geen landverhuizers, die alles wat lief is achterlaten, om over den Oceaen een nieuw bestaan te zoeken. De kapitein stapte op de brug, keek op zijn uurwerk, liet zijn blik nog eens over de kade gaan, haalde weer zijn horloge voor den dag, een kort gefluit, de brug werd verwijderd, de machines werkten en snel voer de « Duke of Clarence » heen. Geen gewuif schier. 't Waren plezierreizigers, die niemand achterlieten.

En 't was stil te Zeebrugge. We wandelden over den muur, ver de zee in.

De « Duke of Clarence » was heen en de kranen zwegen, en richtten hun smee-kende armen weer zeewaarts. Vrijdag zoude goede « Duke » terugkeeren en nieuw leven brengen bij den muur en in het station. Ja, Brugge heeft zijn haven, maar nog altijd zijn de woorden van Busken Huet waar, hij die deze stede noemt: « Een mantel gemaakt voor een welvarend en breedgeschouderd man, thans fladderend om de ledematen van een bedelaar, door de jaren krom gebogen, door den honger vermagerd. Een voormalige wereldstad veranderd in een onvrijwillig begijnhof. »

De zeehaven heeft de sluimerende stede nog niet gewekt. »

Zoo schreven we twee jaar vóór den oorlog. Wat lijkt dat ver!... Toen die eenzame muur van Zeebrugge...

En nu werd Zeebrugge over de gansche wereld berucht, een zeerooversnest

Tragische geschiedenis van de haven, die als geschapen werd met ons geld en onze kracht, tot dienst van den vijand tegen ons. Wreed spel der historie!

Ons bracht de haven geen welvaart.

Ons legerbestuur heeft getracht haar te behouden door weerstand te bieden op een linie langs het kanaal van Terneuzen en de Leie, maar de landgenooten waren te ver af, er kon geen aansluiting verkregen worden, en dus moesten onze troepen verder wijken, tot in het IJzerland. De Duitschers bezetten Zeebrugge, maakten er veel aangekomen goederen buit, en nu nestelden ze er zich, om er een basis te leggen voor onderzeeërs en torpedo's, welke vooral het Nauw van Kales moesten bestoken, om de verbinding der Britten met het vasteland te belemmeren. En aldus werd Zeebrugge een piratennest, dat veel ellende, jammer en tranen wekte. Stoutmoedige matrozen zouden zich in donkere nachten tot vóór de Engelsche kust en Duinkerke wagen, koopvaarders opbrengen, maar bijzonderlijk bleken de geniepige duikbooten weldra een verschrikkelijk wapen.

Den 24en November 1914 dus beschooten de Britten Zeebrugge voor de eerste maal. Ze wekten er een paniek; niet alleen velen van de bevolking, maar ook tal van Duitschers vluchtten verschrikt heen, naar Lissewege en Ramskapelle. Een landing zou mogelijk zijn geweest, maar Engeland bezat daartoe geen leger. De vijand sloeg de waarschuwing niet in den wind; eenige dagen later was een heir van matrozen en soldaten aan 't wroeten in de duinen; men zag hen van de Hollandsche grens wemelen over de zandheuvels. En toen werd niet alleen Zeebrugge, maar de gansche kust een reusachtig fort.

De menschen te Vlissingen staarden den vijf-en-twintigsten November weer nieuwsgierig in de richting van het Schooneveld, hopenogmaals het flikkeren der kanonnen te zien, want men verwachtte, dat Zeebrugge voortaan geen dag met rust zou gelaten worden. 't Bleef echter still op zee, en nog vele welken daarna... De bondgenooten gevoelden zich zoo zwak in munitie en ander materiaal.

... ..

Borgers stelde in dit alles geen belang. Hij had de begrafenis van zijn zoon geregeld, op alle toebereidselen gelet...

* * *

Den 1erden dag na het sterven heeft in de kerk der Noordstraat de uitvaartdienst plaats. Een dichte menigte vulde den tempel. De Belgen hebben het vernomen, hoe daar in het hospitaal een hunner strijders overleden is, en wilden hem de laatste eere bewijzen. Dat doet den ouden vader goed aan 't harte, 't is hem of men zijn zwaar leed helpt dragen.

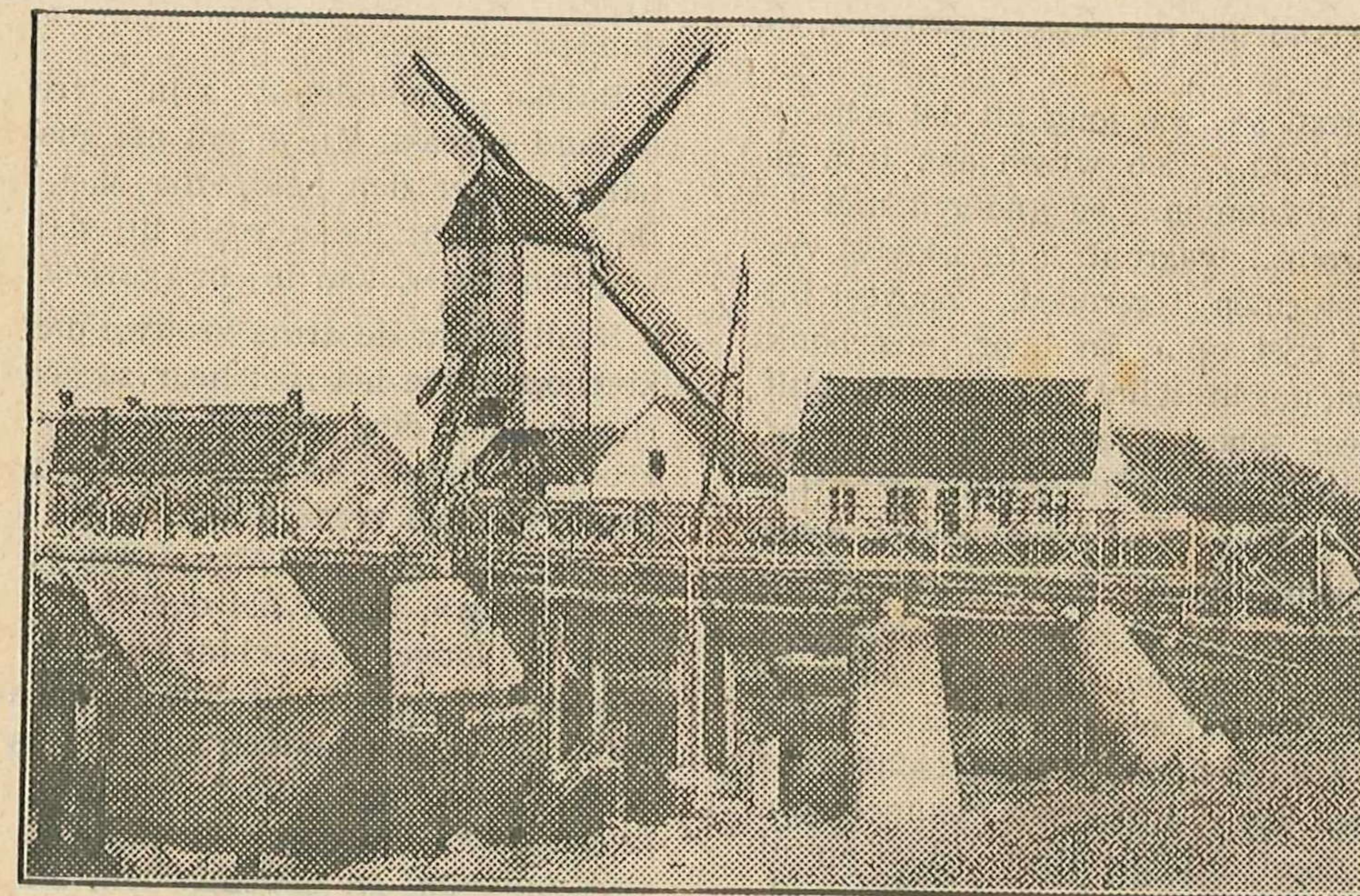
Een lange stoet volgde den lijkwagen, waar de kist onder kronen verborgen

maar een storm met gure windvlagen en neerslaande regenbuien en 't schoon ligt gesmeurd en vertrapt in slijk... En de boomen en struiken en hagen zullen schamel en naakt staan...

Nog blinkt de zon op de Zeeuwsche huusjes met kleurige gevels en chrysantemen tegen de muren, en hebben we als een blik in zomerluchten, maar we weten dat de middag spoedig in 't schemer zal overgaan.

Kaal en ledig reeds liggen vele alklers naast den weg, die stillekens Noordwaarts kronkelt, en waarop Zeeuwsche huifkarron hoefewaarts keeren.

Ja, sterven allerwegen...

De vaart van Brugge naar Sluis te Damme

ligt... Stil schrijdt men de stad uit, den Seisweg op. Geen geestelijken gaan voorop want in Nederland mogen noch protestantsche dominee's in toga, noch katholieke priesters in kerkgewaad op straat verschijnen. Een kapelaan wacht op de begraafplaats en ontvangt met gewijd water den doode...

Dof rommelt een trommel... Een peloton Nederlandsche soldaten bewijst de eer...

Stillekens sterft de natuur weg, maar Renés sterfdag is er een van zonne toch. Nog gloeien de singels van 't herfstgoud...

Hoor het kanon, dat uit 't Westen beukt... Ook daar 't breken van levens.

In die stemming wandelen de Belgen naar 't kerkhof... 't Ligt daar zoo eenzaam, weggedoken in hooge hagen met de graven tusschen heesters.

Nu sterft de natuur... Maar men denkt aan een andere stonde.

« 't Was de ure, dat de wind ontwekt en 't wentelend koren laaft en lekt, en zoetjes ruischen doet... »

't Was de zonnige zomermorgen van 1 Augustus 1914... toen ook deze kloeke

Afl 32 Uitgever J. HOSTE, St-Pieterstraat, 30, Brussel Af. 32

“ Het Bloedig IJzerland ”

Prijs: 30 centiemen

VERBODEN NADruk

WEKELIJSCH E AFLEVERING

29 Augustus 1920.

jonkman zijn huis verliet, in den nacht opgeroepen door de stormklok...

« 't Was de ure dat de landman gaat en op zijn herte een kruise slaat, en op zijn land een kruis... en gaande bidt, en weent en zaait, hetgeen misschien een ander maait en lachend voert naar huis... »

En de landslieden, ze zagen de soldaten vertrekken en zwaaiden een groet en wenschten zel. « goe reize » en « behouden weerekeer »...

Maar duizenden, ze keeren niet meer weer... Ze slapen in België, in Nederlands, in Frankrijks, in Englands grond.

Waren zij niet krachtig, levenslustig, vroolijk als wij, toen ze door den oorlog uit 't vredeswerk geslingerd werden? Vroegen zij om strijders te worden, en helden

Waarom zij, zoo jong uit dat schoone leven gerukt... Zoo wreed aan hun geliefden ontnomen... en anderen niet ?

Waarom... waarom...? O, zooveel vragen bestormen 't gemoed... Zooveel bitterheid rijst op... En hoor, nog bonkt 't kanon, nog huilt het om nieuwen buit, om meer schoone levens, om meer offers... Hoor, de slachting duurt voort... !

En 't is Borgers of hij ze ziet op dezen prachtigen, maar zoo weemoedigen herstmorgen, 't is of hij ze ziet, de laaiende, rosse vlammen, die de steedjes en dorpen van 't IJzerland verteren... 't is of hij 't weer hoort, 't noodgeschrei, het gekreun van duizenden bannelingen, weggejaagd nu uit Dixmuiden en uit 't ronde, opgehoopt in veewagens, in enge treinen, uitgeschud in vreemde streken, waar 't oudje niet meer tieren kan en moeder voor haar wicht geen voedsel vindt, hoe meewarige landgenooten ook helpen willen.

Berlijn spreekt nog liden in een communiqué over « taaie volharding », en « door den wil tot overwinning gedreven »...

't Is de dood, die volhardt, 't is de dood, die overwint...

Maar wat deedt gij in ons land, o machtig Duitschland?... Dat vragen we en dat blijven we vragen... dat vraagt u dit graf... en blijft het u vragen ?...

En onder 't ronken van 't kanon, klinkt : De Profundis...

« Uit de diepten roep ik, Heere! »

Ja, uit de diepte roepen duizenden en duizenden om verlossing...

't Is hard een oorlogsland te zijn, en dubbelt hard, als ge alleen den vrede vroeg !

Ginds rijst de kapel... Een klokje beiert... De kist wordt uit den wagen geheschen en dragers brengen haar in 't bedehuis voor pinkelende kaarsen. Weer ritschen gebelden...

Dan schaart men zich om het graf... Een salvo klinkt... nog een... De kist zinkt neer. Een priester wijdt de groeve. « Requiescat in pace ! » Rust in vrede!

Maar 't is geen vrede... Hoor, uit het Westen, uit het IJzerland, uit de geboortestreek van dezen doode, daar, waar hij opgroeide tot knaap, tot jongeling, waar hij arbeidde, maar ook feest vierde op tijd, waar hij 't heerlijk leven genoot, dondert het kanon.

Bulcke ondersteunt zijn vriend... Iemand spreekt. Hij meent het goed, hij handelt over den held, die viel, over België's roem, maar voelt hij dat leed van den vader, kan hij het gevoelen ...

Held! Vroeg de arme vrouwe die haar kind opvoedde het met haar zorgen omringde, het den goeden weg wees!... vroeg zij, dat die zoon een held zou worden? Voor den vrede, voor het stil geluk kweekte ze hem... « Algemeene plichtsbetrachting », klonk het over het graf... Leugen, leugen! slechts enkelen van ieder dorp werden uit hun huis geroepen... En bij die enkelen zijn vaders van groote gezinnen, welke vroeger den plicht niet konden afkopen, doch zooveel jongeren, en ongetrouwden, strijden slechts met groote woorden of moffelen zich weg in een ongevaarlijken dienst... « Officers, die men gaarne draagt, omdat het een eer is te sterven voor het land. »

— O, dat die man toch zweeg! snikt het den vader in het harte... Officers, die men gaarne draagt... Wat weet hij er van ! Zocht hij in doodsangst zijn kind, nadat hij zich eens van een kranke vrouw in een pesthol had moeten losscheuren! Stond hij bij de sponde van een zoon, die om zijn moeder riep, en met haar beeld, alleen haar beeld, nog voor de brekende oogen, wegstierf... Moet hij straks langs verdoken wegen sluipen, om aan die moeder de vreeselijke mare te brengen ?

Officers, die men gaarne draagt... O,

het huis, en alles wat het bevat, in vlammen opgegaan... Dat telt Borgers niet, terwijl reeds hier in ballingschap sommigen, die den mond vol hebben van opoffering, een meid of knecht achterlieten, om op hun have te letten, en zelfs nu naar een baantje schrapen, om maar geen spaargeld uit te moeten geven of erger nog, bij goedgelovige Nederlandsche komiteiten den schamelen arme wihangen. Huis en goederen telt Borgers niet. 't Gansche IJzerland moet immers verdwijnen... Maar zijn zoon hier... daar dat grijnzend graf eischt het zware, allerzwaarste offer... Dat is bloed van zijn bloed, vleesch van zijn vleesch, dat is zijn liefde, zijn geluk... en 't geluk van zijn huis... Dat is 't breken van zijn kaste...

De trillende stem zwijgt, maar hoor daar klinkt weer een andere, een Fransche nu. En wat die tweede zegt, staat op een papier... is van te voren opgeschreven in ronkende zinnen..., met hoge uitdrukkingen. Borgers vat slechts enkele woorden, maar waartoe ook te luisteren? Zijn leed voelen ze niet, zijn smart kennen ze niet, zijn last torsen ze niet... Straks komen die menschen weer samen in herberg en lokaal, drinken ze hun borrels, hun pinten, spelen ze domino en kaart... en hij zelf moet heendompelen, 't eigen land in, met die verschrikkelijke hoodschap naar moeder...

Als een sluier komt hem voor de oogen... Zwaar leunt de vader op den arm van zijn vriend.

En dan steekt Bulcke hem een spa in de handen. 't Is hier de gewoonte, dat men een schop aarde op de kist werpt.

Maar dat kan Borgers niet... zelf een rode neerwerpen, die hol bonzen zal op het hout... zijn kind helpen delven... neen, neen... en woest smakt hij het werktuig neer, terwijl een dof kreet uit zijn keel rukt...

Bulcke leidt hem weg... Gelukkig staat een rijtuig klaar... En achter de neergelaten gordijntjes kon de man zijn smart uitsnikken...

Bulcke heeft den koetsier gezegd recht naar Vlissingen te rijden...

De Belgen keeren van het kerkhof terug. Sommigen zijn diep onder den indruk... Waar dat kanon huilt, staat hun zoon, hun man, hun broeder, hun

verloofde... Anderen spreken over den oorlog... Er zijn er die schertsen. Men kout ook over de geïnterneerden...

— Deze was gewond, hij kon niet anders dan naar Holland, zegt er een, en doelt op René... Maar in de kampen, met die heb ik geen medelijden. Ze hadden allen aan den IJzer kunnen staan...

Zelf prijkt hij met kracht en gezondheid, met een kloek lichaam...; de weg is open voor hem, de mailboot doet dienst en de Koning heeft vrijwilligers gevraagd.

En toch staat de kritieker niet aan den IJzer, doch wandelt hij gansche dagen, schoon gekleed, door Middelburg.

Een kennis spreekt hem tegen... De geïnterneerden hadden geen anderen uitweg dan Holland. Zij hebben hun plicht gedaan...

En op den kerkhofweg ontspint zich een driftig debat.

't Is hier de plaats niet, om lang over de geïnterneerden uit te weiden ; toch willen we even een blik slaan op hen, die na Antwerpens val over de grens werden geleid. Men vereenigde ze in de kampen of depots, te Zeist, Harderwijk, Amersfoort, Oldebroek-Gaasterland. En hun leven vult een afzonderlijk, maar ook tragisch hoofdstuk der oorlogshistorie. Uitgenoodigd door een Belgisch aalmoezenier van het kamp te Zeist, den heer Fr. de Coster, in zijn barak een lezing voor Belgische soldaten te komen geven, was ik even over en weer van de grens naar ginds geweest.

't Was een heerlijke dag. 't Scheen of de lente reeds de bosschen en parken rond Utrecht had aangeroerd en met haar licht over de heide en de heuvelruggen speelde.

En de geïnterneerden vergeven het me, maar de eerste aanblik van 't kamp, zoo uit de verte, al die, in de vroolijke zon blinkende, witte gebouwen, in hun wijden krans van groen, hadden iets feestelijks, deden aan een tentoonstelling denken.

Maar welk een wonderlijke gewaarwording, toen ik me plots tusschen al die Belgische soldaten bevond! Gedurende vier maanden had ik er maar een gezien, een Luikenaar, bij Dixmuiden gevangen, naar Brugge gevoerd en van hier naar Sluis gevluucht. Hoe die kerel in zijn uniform van artillerist door de

posten was geraakt is me nog een raad-
sel.

Wel had ik veel Duitschers ontmoet,
uhlanen, huzaren, pinhelmen, mari-
niers, Wurtembergers...

En nu eensklaps al Belgische solda-
ten, voetvolk, groene jagers, kanonniërs,
plots de bekende dialecten van West- en
Oost-Vlaanderen, van Brabant en Lim-
burg en 't Waalsch...

Ik mocht me een oogenblik in August-
tus of September wanen, toen ik bij onze
soldaten vertoefde rond Tienen, Leuven,
Waver, Aanshot, of in den Antwerp-
schen forttenkring.

Maar diepe ontroering greep me aan,
wanneer ik in de barak op 't platform
stond en de zaal daar voor mij volgepropt
zag met al die mannen, zoo verlangend
iets van Vlaanderen te vernemen. Want
ze roken het, als 't ware, wat de heer
De Coster in zijn inleiding zei, dat ik in
mijn kleeren den reuk van hun grond
medebracht.

En ik gevoelde, dat ik hier een zeer
ernstige taak te verrichten had.

'k Zie ze nog, die groote, starende
oogen, die gespannen wezens...

't Vaderland! O, nooit, zooals nu, na
maanden scheiding van hun gewest en
hun volk, van hun ouders, vrouw of kin-
deren, hadden ze zoo begrepen de heer-
lijke beteekenis van het woord vader-
land.

We gevoelden ons zoo één. Terwijl ik
sprak en zij luisterden, zagen we samen
Vlaanderen, onze steedjes en dorpen, on-
ze riviertjes en vaarten, zagen we hoe de
wegen keerden en draaiden al over de
heuvels en door de dalen, tusschen de
eiken, beuken of populieren, zagen we
de belforten en kerktorens, hoorden we
de klokken luiden en de kinderen scha-
teren, de kantwerksters en wiedzters zin-
gen, de vlasrooters langs de Leie schuifel-
len, de koeiers trompen, 't weefgetouw
snokken; toen waren we thuis...

Ik las van Gezelle «Hoe zeere vallen
ze af, de zieke zomerbladen... Een kerk-
hof is 't» en «Het ruischen van 't ranke
riet». 'k Sprak over het kerkhof van
onze gevallen broederen en 't droevig
lied van 't riet langs de Leie en IJzer,
waar 't kostbaar bloed onzer in den strijd
gesleurde, worstelende mannen, 't water
had gekleurd.

Ik las gemoedelijke versjes van Love-

ling en De Cort, over 't huisgezin, moe-
der en kinderen, al stemmen uit Vlaan-
deren, uit ons volk...

'k Vertelde van de grenzen, van koe-
riers en hun listen... Een toontje humor
mocht er bij.

Maar 'k gevoelde diep, dat ik meer
moest zeggen, want ik las in de oogen
en op 't gelaat heftig verlangen naar huis,
naar 't land...

Ik begon over de Vlaamsche moeder,
de Vlaamsche vrouw... Ik sprak over
hun eigen toestand.

Ze bevonden zich met 30,000 in Neder-
land? Waarom? Omdat ze bij Antwer-
pen hun plicht hadden te vervullen, om-
dat ze blijven moesten, toen 't veldleger
aftrok en dien aftocht dekten. Ze had-
den zware, angstige dagen gekend, met
dat benauwelijk gevoel van ingesloten te
worden, zonder zich nog te kunnen ver-
dedigen. Ze hoorden allerlei geruchten,
maar wisten niets zekers. Ze leden hon-
ger, dorst, vermoënis. Toen leidde men
hen heen, 't onbekende in, langs geheim-
zinnige wegen, sombere bosschen. En
eensklaps werden ze 't gewaar, dat de
weg naar 't Westen afgesloten was... Nog
een middel hadden ze om aan Duitse
krijgsgevangenschap te ontkomen: naar
Nederland wijken, interneering verkie-
zend boven 't vijandelijk kamp.

Waarom toch heeft onze regering niet
onmiddellijk de waarheid over al deze
feiten verkondigd en dwaze verhalen en
laster den pas afgesneden!

Maar men zweeg te Le Havre, men
bleef zwijgen. Men liet het volk in onwe-
tendheid, en de geïnterneerden onder
verdenking, en kwaadsprekerij tieren.

Ik voelde het dien dag hoe er wrok en
bitterheid was in menig hart. Men had
zijn plicht gedaan, dijkwijs den dood
getrotseerd — honderden gewonden be-
vonden zich onder de geïnterneerden —
en nu voelde men al het zware en on-
verdiende leed van den laster, en kon
zich niet verdedigen... Men zat weerloos
achter prikkeldraad.

Het was een heerlijke taak die man-
nen te mogen beloven, dat we uit alle
kracht zouden meewerken om de waar-
heid te verbreiden. En dan wezen we
hun op de toekomst en vroegen:

Hebt ge er wel aan gedacht, wat u
wacht? Er zijn zooveel, o zooveel ledige
plaatsen in België. Dertigduizend kloeke

mannen keeren toch terug. Op u ook de
plicht te bouwen, te herstellen, te arbe-
den, te zorgen, dat er uit de graven onzer
gevallen broederen een schooner, kloek-
ker en reiner België oprijst. En daarom,
werk, woeker met dezen tijd, ontwikkel
u, bekwaam u voor 't werk, dat u wacht.
Daar is gelegenheid voor.

Op u rusten dus zware plichten. Maar
gij en uw broederen aan den IJzer hebt
ook rechten bevochten... Veel mistoestan-
den op verschillend gebied moeten ver-
dwijnen, zullen verdwijnen, want wie
zal zich nog durven verzetten tegen een

Standbeeld van Jacob van Maerlant te Damme

recht, gevraagd door hen, die voor 't oog
der gansche wereld voor 't hoogste recht
streden!»

Ja, we waren in die uren één... Nooit
voelde ik zoo den ernst eener vergadering
als hier, nimmer de ontroering, welke
me daar in die barak aangreep! Een
groet van 't land te mogen brengen aan
hen, die voor dat land streden! Bemoe-
diging te mogen schenken, door verkeer-
de begrippen op te kunnen klaren.

Na de vergadering kwamen er velen
om me staan. «Ge hebt daar gesproken
van Roeselare», of «Ge hebt verteld van
Dixmuiden...» en andere namen noem-
den ze, en ik moest navertellen van 't va-

derland, waar de geliefden vertoefden...

Maar deernis reet u door 't harte; dan
weer verneem ge, hoeveel soldaten onbe-
kend waren met de verblijfplaats van
hun geliefden. Als ge van Moorslede, Be-
celare, Zonnebeke, Dixmuiden, Gistel,
Langemark, Pervyse of andere dorpen
kwam, welker namen ge voortdurend in
de communicatie's las, en dan geduldig
in 't kamp moest vertoeven, en dag en
nacht aan uw vrouw en kinderkens
dacht. O, de plicht der lijdzaamheid was
veel zwaarder, ontzaglijk veel zwaarder
dan menige buitenstaander vermoedde.

Wonderlijke gewaarwordingen in dat
kamp! Ge ontmoette schoolkameraden,
die ge in geen twintig jaar meer hadt ge-
zien; ge sprak er dan weer met vrien-
den, die bij u thuis kwamen. Ge zag
dorpsgenooten, welke ge vroeger niet
kendet, maar die u nu de hand drukten.
Ge werd de vertrouwde van menigen be-
zwaarde. O, wie in zoo'n kamp arbeiden
mocht tot ontwikkeling en bemoediging
dezer mannen, had een heerlijke taak!

Wie ik sprak was vol' lof over de in-
richting. Nederland werkte degelijk, dat
bleek hier, zoowel als in de vluchteling-
oorden. «We hebben 't hier zoo goed
als 't maar zijn kan, maar men herte
trekt naar u», schreef een soldaat in
een brief, welken hij mij medegaf.

En zoo was het, en 't kon niet anders:
«Het herte trekt naar huis en land...»

'k Gevoelde iets pijnlijks toen ik
's avonds 't kamp verliet en den donke-
ren weg tusschen de bosschen optrok,
't was of ik daar een broeder achterliet
in smart... Dijkwijs zijn we in de kam-
pen terug geweest. We hebben er ook
tal van mannen uit het IJzerland ont-
moet, die ons bijzonderheden uit hun
gewest medeelden. We hebben er de
zwartere dagen gekend, toen er honger
heerschte en geïnterneerden krankzinnig
werden van 't lange wachten op nieuws,
dat nooit kwam, door het tobben over
huis, waarvan men niets hoorde, den
angst om vrouw en kinderen daar aan
de frontzijde. We hebben er zien liggen
in de barakken, op den stroozak, als we-
zenloos, geen kracht meer gevoelend op
te staan, omdat de moraal geheel gebro-
ken was door diezelfde onwetendheid je-
gens geliefden. We hebben er weten ver-
kwijnen in de hospitalen, en begraven
in den vreemde. Zeker, velen hadden

het lichter, vonden werk, genoten vrijheid. Sommigen gelukten er in, hun gezin uit het bezette land te laten overkomen. Maar 't leed der inferneeringskampen was groot.

En toch had René maar naar Zeist of Harderwijk kunnen gaan als die duizenden! Zoo dacht Borgers steeds dien avond. Hij was kalmer nu, meer gelaten. Morgen wilde hij terug naar Vlaanderen. Zijn vrouw was in nood.

Bulcke ging mee naar Sluis en kon er zijn vriend overhalen, eerst inlichtingen in te winnen over den toestand aan de grens, in plaats van in 't wilde weg België in te loopen. Hij moest voorzichtig zijn. Denk eens, als hij gevangen genomen en naar Duitschland gevoerd werd, wat dan?

De Dixmuidenaar begaf er zich op uit, om eens te hooren, hoe het nu met de bewaking ging. Veel strenger dan vroeger! «Om de spionage», beweerde de een. «Om hun eigen deserteurs», vertelde een ander. «Ze loopen met velen van den IJzer weg». Och, ja, voor sommigen deserteerde 't gansche IJzerleger zoowat elken dag, al zag men slechts nu en dan een Duitscher in de wacht, die er genoeg van had... En spijs allen, die er verschenen, bleven er dan nog. Sommigen waren verdwaald en volgens de oorlogswet, mochten ze dan terug, zooals die jonge infanterist... Hij keerde gaarne weer...

«Lekker vechten», zei hij tot Nederlanders te Sluis. «En overal goed kwartier. In België is overvloed: vleesch, wijn, sigaren». Bij St-Anna ter Mulden werd hij over de grens gelaten. Op den weg naar Westkapelle reed de tram hem achterop. De simpele soldaat, bewust van zijn macht — want was één Duitsch militair niet meer waard dan een heel Belgisch dorp? — ging fier als een generaal te midden der rails staan, stak 't geweer met de bajonet op, liet de tram stoppen, stapte in... en de conducteur kreeg genadiglijk toestemming door te rijden.

Een klein voorval — maar we zouden er veel dergelijke kunnen geven — en teekenend toch!

Neen, men behoefde nog niet op de oorlogsmoetheid van 's keizers troepen te rekenen, om een spoedig einde aanden oorlog te zien.

Of het dus tegen spionage of tegen deserteurs was, in elk geval werd de grens streng bewaakt.

Bulcke zag aan de grens te Sint-Annater-Muiden een vrouw komen, door twee soldaten vergezeld. Met een kind van vier jaar werd zij door de Duitschers naar Nederland geleid. Wat zat daarachter? vroeg men.

Deze vrouw woonde te Westkappelle, een dorpje, drie kwartier van de grens, op den weg naar Brugge. In Oktober was ze naar Sluis gekomen. Eenige dagen later keerde haar man terug. Zij moest hier blijven, omdat haar kind ziek was geworden.

Verleden week wilde ze teruggaan en diende ze een brief in bij de grenswacht, verzoekend naar haar woonplaats te mogen weerkeeren. Ze moest Zondag om antwoord komen. Zondag was ze dus weer aan de grens. De soldaten brachten haar naar Westkapelle bij den kommandant. Het was dezelfde niet meer van Woensdag, en hij wist niets van den brief. Maar nu bevond de vrouw zich op haar dorp.

Uit de kommandantur zag ze haar woning. Ze had maar de straat over te steken. De kommandant was welwillend, maar zei toch, dat hij haar tot zijn spijt niet kon laten blijven.

Ze moest den voorgeschreven weg volgen. Sluis, Schoondijke, Watervliet, Eekloo, Unsel, Brugge, Westkapelle... dus een omweg maken van 18 uur gaans, zegge 90 K.M., om van Sluis naar Westkapelle te reizen (5 K.M.) of liever, want ze was nu op haar dorp, om van de Kommandantur recht over haar deur, deze deur te mogen binnentreden.

De kommandant, 'k herhaalt het, een zeer welwillend en vriendelijk man, kon er niets aan verhelpen. 't Was 't gebod, de wet! De weg Sluis-Westkapelle was streng afgesloten.

«Gisteren werden weer drie mannen van Heist, die door de velden naar de grens meenden te ontsnappen, aangehouden», zoo vertelde men aan Bulcke. En wie niet dadelijk staan bleef, werd neengesloten. 't Was nu uit met het weg en weer loopen, gelijk in 't eerste. Vooral nu de beschieting van Zeebrugge toonde men zich achterdochtig.

De Dixmuidenaar ging ook eens aan

een andere zône hooren en begaf zich naar het Zwijn.

Aan den voet van den zeedijk woonde in een klein herbergje de oude moeder Louise, vlak tegen de grens.

Enkele nachten geleden werd er op de deur geklopt. Och, dat gebeurde meer, en de waardin wist wel, wat zulks betekende. Er stonden weer vluchtelingen in den kille wind, in de scherpe nachtlucht.

Haastig verliet ze 't bed, om de gasten binnen te laten. «'t water kwam in men oogen!» vertelde ze nu. «Stonden daar waarachtig niet een dame en drie kinderen, met hun twee gidsen? De kleinen beefden van de kou... 't Gezelschap was van Heist gekomen over 't strand, zoo dicht mogelijk bij 't water. De gidsen moesten de kinderen door den vloed dragen. De dame stapte maar door den vloed... 't Was een reize van drie uren, en dan met die angst voor de schildwachten in 't duin. 'k Stak gauw de kachel aan... De stumperds kropen er zoo dicht bij, als ze konden. 'k Gaf ze warme koffie en eindelijk bekwamen ze toch wat.»

Zoo vlucht men van de Belgische naar de Hollandsche kust! Er kwamen daar mannen en vrouwen aan, nat tot op de borst, verrast als ze werden door een verraderlijke kuil, en dan in den nacht, in scherp wind, onder geesellende vlagen en met 't schrikbeeld van een plots opdoemenden schildwacht, die u aanhiel en gevangen meevoerde.

En nu zijn de wachten verscherpt, verzekerde Louise...

Den volgenden morgen vertrok Bulcke weer naar een andere strook, bij Eede en Sint-Laurens nu, tegenover Maldegem. Misschien was men er gemakkelijker. Daar hoorde hij eveneens een weinig bemoedigend verhaal...

Te Sint-Laurens had men twaalf menschen aangehouden.

Zoo was 't gebeurd. 's Donderdags mochten de dorpelingen naar de markt van Eekloo, waar dan de bewoners van veel dorpen samen komen. En nu was er weer een Judas aan het werk geweest.

De dorpelingen, die de brug over het kanaal passeeren moesten, werden in een huis verzameld en onderzocht. Vrouwen door Duitsche soldaten. Och,

ja, 't zijn maar Belgen.

En bij twee vrouwen vond men honderden brieven in de onderkleding.

Toen hadden meer aanhoudingen plaats. De Duitschers denken altijd aan een komplot. Enkele personen mochten later naar huis terugkeeren, maar twaalf gevangenen werden weggevoerd... en men weet nog niet waarheen. De twee vrouwen met de brieven konden niet gelooven, dat er voor haar gevaar was. Hun dienst was zoo geheim gehouden. Brieven, aan de grens verzameld brachten ze eens per week naar Eekloo, op marktdag, de vergaderplaats van bewoners uit allerlei gemeenten.

Voor brieven dus...

— Verboten... Krieg ist Krieg, zei de Duitsche soldaat.

Ja, ze waren streng. Geen brieven mochten vervoerd worden.

— En wat zit daar nu in, zei een eenvoudige vrouw.

— O, verstaat ge niet, wat die s'lebers willen! vroeg Bulcke. 't Is gemakkelijk te begrijpen. De Belgische vrouwen, de moeders, de kinderen mogen van de Duitschers niets van hun betrekkingen hooren. Zoo moet de afkeer van den oorlog grooter worden. Zoo zullen ze misschien streng oordeelen over hun koning en regeering. Aldus hopen de overheerschers. Uw kind, uw man is in den strijd, in gevaar... En gij verneemt taal noch teeken van hen. En die man, die zoon, die vader denkt elk oogenblik aan de zijnen, maar kan slechts hopen en vreezen. Geen nieuws over de zieke moeder, den ouden vader, de vrouw, die kort na zijn vertrek moeder worden moest; geen nieuws van de kinderkens, van de zusters, de verloofde.

Ja, 't is een wreede tijd en die sloeber slaat ons fel.

Neen, hier zou de grensoverschrijding ook niet gemakkelijk gaan.

— En toch moet Borgers terug, zei Bulcke.

Toen hij te Sluis weergekeerd was, maakte hij er kennis met een Roese-laarnaar.

't Was Bruno Dewitte, die verloofde van Emerance Craeymeersch... We weten, hoe de jongeling besloten had, terug naar het leger te keeren. Hij had

nu hier in de « Korenbeurs » een kennis ontmoet, die ook een vriend van Bulcke was.

— 'k Ben blij, dat ik over ben, zei hij. 't Is niet gemakkelijk gegaan.

— Ik heb een kameraad, die naar Eessen zou willen, vertelde Bulcke. Zijn vrouw en kinderen zijn daar.

— Te Eessen bij Dixmuiden?

— Ja.

— Maar daar zijn geen burgers meer; verzekerde Bruno Dewilte. Al de dorpen bij het front zijn geëvacueerd.

— 't Is toch niet waar zeker. En toch, als ge alles bepeinst, is het beste alzo. Maar weet gij het zeker? Men vertelt zooveel.

— Ja, ja. Ik heb die van Moorslede, Poelkapelle, Passchendale, West-Roozebeke zelf te Roeselare zien toekomen. 't Was een triestige stoet. En die van Eessen zitten te Torhout, heb ik hooren zeggen. Dat uw kameraad niet trachtte naar Eessen te geraken, want hij wordt zeker vastgestekt en naar Duitschland gestoken. Ze maken er nu kort spel mee. 't Is naar 't front op van eigen nog veel strenger dan naar 't Noorden en toch heb ik mij dikwijls moeten verduiken.

Bulcke was nu wel overtuigd, dat het geen gemakkelijke zaak zou zijn voor Borgers om terug te keeren.

— Dat hij om een paspoort gaat! ried de derde man van 't gezelschap. Voor Brugge zal hij dat krijgen. Er keeren er zoo veel terug. Hij kan doen of hij in Brugge woont.

Maar ja, waarom had Bulcke daar nog niet aan gedacht? De Dixmuide naar deelde dan aan Borgers mee, wat hij van Eessen had vernomen.

— Ontruimd, zei deze. O, ik ben blij, dan zijn ze toch uit die brouwerij weg! Maar hoe zal mijn arme vrouwe gereisd hebben!

— Och, misschien veel beter dan ge peinst. Alle Duitschers zijn toch geen beesten.

— Neen, maar te Eessen hebben wij echte beesten gehad!

Bulcke sprak nu over het plan, een pas te halen.

— Dan moet ge naar den Duitschen consul te Vlissingen, zei hij.

— Naar den Duitschen consul... Hem schoon gaan spreken... de consul van de moordenaars van mijn armen René.

— Ja, hoor eens, ge moet de toestanden nu aanvaarden, zooals ze zijn. Een keer in België, dient ge u ook aan hun wetten te onderwerpen... tegen uw goesting, 'k weet het, maar krieg is krieg, zeggen de sloebbers zelf en dat is waar...

En Bulcke en Borgers gingen nogmaals naar Walcheren. Ze stonden in de lange rij wachtenden voor het Duitsch consulaat op den boulevard Bankert, want er waren veel Belgen, wien 't verblijf in den vreemde reeds te zwaar woog en die besloten naar huis terug te keeren. Eindelijk kreeg Borgers zijn pas.

— Nu we toch uit Eessen weg zijn en elders moeten dompelen, ga ik trachten met mijn vrouw naar hier weer te komen, verzekerde hij. Dan wachten we 't einde van den oorlog af bij René's graf.

Over IJzendijke, Watervliet, begaf hij zich naar zijn bezet vaderland. Van de grens reed een tram naar Eekloo, de hoofdplaats van 't Meetjesland, dat nu tijdelijk een druk verkeerspunt was. En met de tram ook reisde Borgens verder geheel tot Brugge toe, om daarna Torhout te bereiken en er zijn vrouw en dochter te zoeken.

De arme beproefde man wist nog niet, welk een slag hem ook daar getroffen had.

HET BLOEDIG IJZERLAND

DOOR

A. HANS

EEN GEZICHT OP DE VOORMALIGE SAKEN TE NIEUWPOORT

MET DOORSNIFFEN VAN FRIGATELOOZD IN HET «NEMANDELAND»

Uitgever J. HOSTE, 36, St-Pieterstraat, Brussel